

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
Том 101, 2008

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE D'HISTOIRE
Tome 101, 2008

ДВОРЪТ НА КАРЛ ВЕЛИКИ КАТО УПРАВЛЕНСКА ИНСТИТУЦИЯ В СЪЧИНЕНИЕТО НА АРХИЕПИСКОП ХИНКМАР ОТ РЕЙМС „DE ORDINE PALATII“ (882 г.)

ВЕСЕЛКА ГЪРКОВА

Veselka Garkova. DIE HOFVERWALTUNG IN DER ZEIT KARLS DES GROSSEN NACH DER SCHRIFT DES ERZBISCHOFHS HINKMAR VON REIMS „DIE ORDINE PALATII“ (882)

Die vorliegende Studie analysiert ein wichtiges und noch nicht genug erforschtes Problem des frühmittelalterlichen fränkischen Staates – die Entwicklung seiner administrativen und staatlichen Gefüge zur Zeit Karl des Großen (768–814). Als Quelle wird das Werk des Abtes Adalard von Lyon „De ordine palatii et reipublicae dispositione“ („Über die Ordnung im Palast und den Zustand des Staates“), benutzt erhalten nur in der Abschrift des Erzbischofs Hinkmar von Reims (806–882) unter dem populären Namen ‘De ordine palatii’. Das Traktat wurde im Jahre 882 abgefaßt, als das Königtum in den schweren Zeiten von inneren und äußeren Angriffen erschüttert wurde.

Die Schrift besteht aus zwei thematisch unterschiedlichen Teilen. Der erste Teil (Kapitel I–III) behandelt die Frage der gesellschaftlichen Organisation, den Ursprung des Episkopats und den Ursprung sowie die Aufgaben der königlichen Gewalt. Im ersten Teil stellt Hinkmar/Adalard das Wesen und die Anforderungen an die Monarchie dar. Er unterstreicht deren göttlichen Ursprung (wobei er auf die Priorität des **sacerdotiums** besteht), und im Einklang mit den kirchlichen Autoritäten, und insbesondere mit Pseydo – Cyprian, **regnum** und **sacerdotium** mehr als getrennte Sphären der ecclesia, jede mit ihren Eigenschaften, betrachtet. Hinkmar sieht in der Monarchie den Leiter, **rector**, und den Verteidiger, **defensor**, der Gesellschaft, und in den geistlichen Stand – den Korrektor der monarchischen Gewalt. Als einer der ersten Theologen seiner Zeit unterstreicht er, daß sich **rex** von folgenden Worten ableiten läßt: **rectus – regere – corrigere – dirigere – aeternum regnum**. Der Erzbischof kämpft auch um die Unabhängigkeit der westfränkischen Kirche vor dem Papsttum sowie

um die Unabhängigkeit die seines Staates vor den Inspirationen Ludwigs des Deutschen und seines Sohnes. Er ist Autor von hagiographischen, kirchlichen und historischen Schriften, wirkt weiter als Diplomat, Jurist und Politiker großen Ranges. Der Erzbischof ist der Verfasser von den ersten mittelalterlichen Krönungsordines, ein bleibender Verdienst für die Entwicklung der Monarchie im Mittelalter. In seinen Schriften werden zum erstenmal im frühen Mittelalter die inhaltlichen Konturen des Staates als transpersonale Größe umrissen.

Der zweite Teil (Kapitel IV–VII) ist der Frage der beiden Ordnungen – **ordo palatii** und **ordo regni**, gewidmet. Wie Hinkmar behauptet, ist **ordo regni** als Bestandteil und Verbindungsmitglied von **ordo palatii** zu betrachten. Das heißt, die Minister am Hofe als persönliche Diener und Vassalen des Herrschers und zugleich als staatliche Minister zu sehen. Die Verflechtung von persönlicher (privater) und staatlicher Sphäre ist eine der wichtigsten Besonderheiten des frühmittelalterlichen Staates. Als Hauptaufgabe des Herrschers bezeichnet er auch die Einhaltung des Gesetzes, folgend wird von ihm der König als **rex iustus** qualifiziert. D. h., der Herrscher ist zugleich dem Gesetz, verstanden in seinem moralischen und weltlichen Inhalt, unterstehend, und stellt selbst den Gesetz im Reiche dar.

Im zweiten Teil werden ausführlich die Diener (**ministri**) der **ordo palatii** und **ordo regni** betrachtet. Hier werden zum ersten Mal in den Quellen der karolingischen Zeit die wichtigsten Ämter und ihre Funktionen aufgezählt, wobei zu sehen ist, daß **ordo regni** amtlich, politisch, und geographisch **ordo palatii** weiterentwickelt. Hier wird von Hinkmar „palatium“ als Bestandteil der staatlichen Verwaltung präsentiert.

Der Frage, ob uns der Erzbischof ein reales Bild der wirklichen höfischen und staatlichen Strukturen gezeigt hat, wird positiv von den Historikern beantwortet. Festzustellen ist, daß er sich sehr wenig in den vorliegenden Text von Adalard eingemischt hat, ausgenommen des Teils von dem „apocrisiar“, den er historisch falsch als den „capellanus der Kirche“ versteht.

Zusammengefaßt ist zu sagen, daß Hinkmar eine der führenden Personen seines Zeitalters war. Er hat mit seiner Tätigkeit und seinen Schriften die kommende Zeit vorausgeahnt und maßgeblich auf sie gewirkt. Von Flodoard, seinem ersten Biographen im X. Jahrhundert, wird er als den größten Hauptleiter der Reimser Kirche gesehen. Für die Historiker ist seine Biographie, in all ihren Gesichtspunkten, noch nicht genügend erforscht.

Институциите са едни от най-устойчивите и сигурни исторически конструкции, създадени от хората за организиране на техния живот и удовлетворяване на потребностите им. Дворът като институция през Средновековието е един от най-дискутираните проблеми през последните десетилетия в западноевропейската историография. За това свидетелстват множеството специализирани публикации, както и създаването на международни комисии и провеждане на регулярни конференции по история на двора и на неговата култура. Специално внимание заслужават комисията, оглавена от Вернер Паравичини, дейността на английското общество „The Society for Court Studies Conference“ и италианското „Europa delle Corti“. През 2001 г. под редакцията на Н. А. Хачатурян излезе руският сборник „Двор монарха в средновековой Европе: явление, модель, среда“, в който са отразени постиженията на руските учени по различни въпроси на средновековната държавност в Западна Европа, а в увода има добра обща библиография по въпроса.

В немската историопис трудовете върху Карл Велики (768–814) са необозрими. Като основен пътеводител на изследователите и до днес служи

произведението на Райнхард Шнайдер „Франкската държава“ (Мюнхен, 1990). Прегледът на актуалната литература по въпроса – предимно немска и френска, показва, че проблемът за ранносредновековния кралски двор като институция е проучен от малко европейски учени – за разлика от двора на Отоните и Щауфените през Зрялото средновековие. Сред тях ще посочим като основни изследователи имената на немския историк Йозеф Флекенщайн и на френския медиевист Франсоа-Луи Гансхоф¹.

Дворът като институция представлява комплексен феномен – той има политически (властови), социални, икономически и културни характеристики. При монархическото управление дворът е преди всичко властов институт, предназначен да осигурява централизирано управление на държавата и по-ефикасна външна политика. Той е неотделима част от самото създаване на средновековната държавност, критерий за нейното политическо развитие и възход. Самото оформяне в него на отделни ведомства или служби, решаващи финансови, административни, съдебни и военни въпроси, които през този период (VII–IX в.) не са точно разделени, а взаимно се допълват, свидетелства за нивото на държавното управление.

Дворът е безспорен изразител на публичната власт на владетеля и като такъв той репрезентира личността и идеите му, поделаяйки едновременно централната власт по силата на избраната германска традиция.

През Ранното средновековие франкският двор съчетава двете неотделими характеристики на всяка публична институция по принцип – авторитарното начало и корпоративизмът в лицето на дворцовото обкръжение, съставено от различни кръгове служебни и частни лица. Съотношението между тях не е константна величина по различни причини, но през разглеждания от нас период акцентът ясно е поставен върху монополната власт на владетеля – положение, особено ясно проявено при Карл Велики, когото всички негови съвременници определят като неотразима във всяко едно отношение личност. Фактът, че за владетеля дворцовите (държавни) служители са едновременно лични слуги и васали, дава представа за другата важна характеристика на държавното управление през Ранното средновековие – неговият персонален характер, изразен в дублирането на публична и лична власт с приоритет на последната, и в крайна сметка с идентификацията на частната личност – краля, с държавата, която той представлява, т.е. тук можем да говорим за проява на един вид ранен абсолютизъм в управлението на ранносредновековното кралство.

¹ *Fleckenstein, J.* Karl der Große und sein Hof. – In: *Ordnungen und formende Kräfte des Mittelalters. Ausgew. Beiträge.* Göttingen, 33–67; *Die Hofkapelle des deutschen Königs.* Bd. 1. Stuttgart, 1959; *Ganshof, F. L.* Charlemagne et les institutions de la monarchie franque. – In: *Karl der Große.* Bd. 1. Düsseldorf, 1965, 349–393; *Frankish Institutions under Charlemagne.* Providence, 1968.

Дворът също така е инструмент на взаимодействие или противопоставяне между публичното управление и обществото – един особено непроучен аспект на франкския двор в европейската историография.

Дворът като социална реалност представлява значителна група лица с различен тип отношения помежду им в зависимост от техния ранг и служебно положение. Те са свързани с владетеля с родствени и служебни отношения. Всяко монархическо управление зависи в голяма степен, ако не и главно, от отношението на двора като корпорация към владетеля. При сблъсък той самият може да бъде свален, ако липсва подкрепата на силните на деня, грандовете.

Един показателен пример в това отношение е управлението на Луи I Благочестиви (813–840), наследник на Карл Велики. То е особено проблематично поради въпроса за поделянето на кралството между синовете му. Луи I дели кралството три пъти между своите наследници – през 817 г., 829 г. и 837 г., принуден от раждането на четвъртия си син Шарл (823) да наруши принципа на единното имперско управление, залегнало в конституцията от 817 г. – *Ordinatio imperii*. В кризата на властта през 830–834 г. императорът е принуден публично да се покае пред народа за греховете си, да абдикира пред опозицията от светски и църковни магнати начело с най-големия син Лотар I и бива възстановен като крал и император благодарение помощта на Лудвиг Германски през март 834 г. До смъртта му положението в държавата остава крайно нестабилно, особено когато с цел да компенсира последния си син Шарл той отнема от Пипин I Нейстрия и Бретан, а след смъртта на последния през 838 г. лишава наследника му Пипин II от дадената му в наследство Аквитания – от което ще произтекат съдбоносни последствия за управлението на Шарл Плешиви. След 840 г. в държавата се оформят влиятелни нови фамилии и партии, стремящи се към власт и титли, които при последвалото още по-нестабилно развитие на империята след договора при Вердюн 843 г. ще формират кланови династии по места, суспендиращи идеята за имперското единство, чийто най-горещ пропагандатор е Църквата.

Като икономическа реалност дворът по принцип не е само консуматор на продукти за живот – той, независимо от това, дали странства, управлявайки, или има постоянна резиденция, организира търговските потоци от зърно, вино, месо и други хранителни продукти към масата потребители. Дворът начело с краля е инициатор и на строителна и урбанистична дейност – строят се нови пфалци, развиват се особено много римските градове по р. Рейн, променя се и обликът на селските местности при строежа на вили и дворци на краля и аристокрацията, възвикват нови градове.

Идеологическата роля на двора е особено важна. Културната и литературна дейност на неговите представители подчертава величието на владетеля във и извън страната, в капитулариите и кореспонденцията му прозират неговите лични идеи за управлението и образованието. Дворът оглавява и

провежда представителните за монархията действия като коронация, помазване, аудиенции, игри, лов, сватби, погребения, празнуване на религиозни празници и др. Тази негова дейност оставя в съзнанието на поданиците образа на кралското величие, но и на дистанцията, която го отделя от обикновените хора. Апологетичната придворна поезия предствя краля като велик и справедлив управник, олицетворяващ върховната защита на поданиците.

Едновременно с това дворът отразява духа на създателя си, като развива и по-нататък своята действаща сила след смъртта му, както е при наследниците на Карл Велики. Известно е формиращото влияние на Карл Велики върху обкръжението му, което има за резултат появата на толкова голям обем извори, както при никой друг владетел преди или след него. Връх на културната и образователната дейност на владетеля е създаването на дворцовата Академия, събрала известни учени и теолози от Англия, Испания, Ирландия, Италия. У нейните представители живее и твори нов дух – това е съзнанието за **нова** епоха, носеща **ново** възраждане на духовността и просветата, които, както казва Алкуин, негов съветник и учител, имали за цел да пренесат в света новата светлина, излъчвана от двора на Карл, за да направят хората по-добри².

Нашата задача не е да изследваме отблизо личността и управлението на най-известния средновековен владетел, защото по тези въпроси е написано достатъчно много в наличната историография, а да анализираме неговия двор главно като управленска институция по данните, които ни дава съчинението на съветника на западнофранкския крал Шарл Плешиви (840–877) архиепископ Хинкмар от Реймс, назовано „De ordine palatii“ („За реда в двореца“), написано през 882 г. Ще очертаем и други важни негови функции, доколкото анализът на текста позволява.

Защо точно неговото съчинение? Защото то се оказва единственото от периода на Ранното средновековие, в което се разглежда цялостно устройството на кралския двор и структурата на централното държавно управление от времето на Карл Велики. Други извори в такава пълнота по въпроса липсват. В българската историопис този проблем е напълно неразработен. В немската историография, отчасти и във френската, личността и делото на Хинкмар са по-обстойно изследвани. Ще споменем по-известните имена на изследователите: Хайнрих Шрьорс³, Ханс Хубер Антон⁴, Жан Девисе⁵,

² Срв. *Scheibe, F. C.* Geschichtsbild, Zeitbewußtsein und Reformwille bei Alkuin. – Archiv f. Kulturgesch., 41, 1959, Nr. 53.

³ *Schörs, H.* Hinkmar Erzbischof von Reims. Sein Leben und seine Schriften. Fr. berg i. Br., 1874. По-новото издание е от 1967 г., Hildesheim.

⁴ *Anton H. H.* (Hg.), Fürstenspiegel des frühen und späten Mittelalters. = Ausgew. Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. FvSt – Gedächtnisausgabe. Bd. 43. Darmstadt, 2006.

⁵ *Devisse, J.* Hincmar, archevêque de Reims 845–882 (Travaux d'histoire ethico-politique 29). T. 1–3. Geneve, 1975–1976.

арлрихард Брюл⁶, Мартина Щратман⁷, Петер Маккийн⁸, Андреас Шмит⁹, Жанет Нелсон¹⁰ и др.

1. ЖИВОТ И ДЕЛО НА ХИНКМАР

Архиепископ Хинкмар е оставил огромно книжовно наследство. Бил е най-влиятелният съветник на западнофранкския крал Шарл Плешиви, един от най-видните държавници, теолози и юристи на IX в., известен философ, проповедник и пастир на големия църковен диоцез Реймс, дипломат и писател. Немалкото изследвания обаче визират главно политическите и философско-теологичните му възгледи, показват Хинкмар като организатор на църковния живот в диоцеза Реймс, проследяват дейността и идеите му като историк, отношенията с Папството и с владетелите на двете франкски кралства – но и досега въпросът за организацията на държавното управление в това негово съчинение остава частично анализиран. А този въпрос е фундаментален при обясняване развитието на кралската институция при Каролингите.

Архиепископ Хинкмар (806–882) безспорно е една от най-големите исторически фигури на IX в. в Западнофранкското кралство. Неговият живот и дело обаче още не са намерили достойно място в пространна съвременна биография. На разположение на историците е единственото мащабно изследване на немския историк Хайнрих Шрьорс „Хинкмар, архиепископ на Реймс“ с първо издание от 1884 г., второто е от 1967 г., където особено ценен за изследователя е пълният регистър на съчиненията му по години на написване. Най-подробното изследване върху живота и делото на Хинкмар и досега остава това на французина Жан Девисе „Хинкмар, архиепископ на Реймс 845–882“, издадено в три тома в Женева през 1975–1976 г.

Хинкмар е роден през 806 г. в северозападната част на франкското кралство (мястото е неизвестно) в знатно франкско семейство. Още малък той е изпратен в манастира в абатство „Сен Дьони“, където от 814 г. негов учител става абатът на манастира Хилдуин. През 822 г. Хилдуин е избран за архика-

⁶ *Brühl, C.* „Aus Mittelalter und Diplomatie“. Gesamm. Aufsätze. Bd. 1. München – Zürich, 1989. = Hinkmarians I. Hincmar und die Verfasserschaft des Traktats „De ordine palatii“, 48–53.

⁷ *Stratmann, M.* Hinkmar von Reims als Verwalter von Bistum und Kirchenprovinz. = Quellen und Forschungen zum Recht im Mittelalter. Hg. von R. Kotjes und H. Mordek. Sigmaringen, 1991.

⁸ *McKean, P. R.* Hincmar of Laon and Carolingian Politics. Urbana III, 1978.

⁹ *Schmidt, W. A.* Verfassungslehren im 9. Jh. Die Fürstenspiegel und politischen Schriften des Jonas von Orleans, Hinkmar von Reims, Sedulius Scottus, Servatius Lupus von Ferrières und Agobard von Lyon. Diss. Mainz, 1981.

¹⁰ *Nelson, L.* Kingship, law and liturgy in the political thought of Hincmar. – HER, 92, 1977, 241–279.

пелан от Луи I Благочестиви – един много важен пост, отговарящ и за канцеларията на краля освен за дворцовата му църква. Отивайки в столицата, той взема младия Хинкмар със себе си в Аахен, където той продължава образованието си. Аахен е център на голямата религиозна реформа, започната от Бенедикт Аниански, съветник и близък приятел на императора. Принципиите за единство, прогласени от реформата, залагат в основата на императорската конституция от 817 г. девиза: „Един Бог, една Църква, една Империя“ – идея, превърнала се по-късно в химера, но останала жива в сърцето на Хинкмар. В Аахен той осъществява близък контакт с владетеля и с неговия кръг от съветници и министри като абата на Корби – Адалард, полубратята на императора – Дрого и Хуго, канцлера Елиазар, ръководителя на Академията след Алкуин – Айнхард, и др. По този начин младият Хинкмар получава поглед върху реда и устройството на държавата, изучава „Libri Carolini“, придобива широки познания по светско и църковно право, античните автори, римското законодателство, патристиката и пр. За съжаление, в периода на кризата на управлението 830–834 г. абат Хилдуин като представител на протагонистичната партия е заточен по заповед на императора в манастира в Корби, където Хинкмар доброволно го следва. След една година учителят му е помилван и се връща обратно в „Сен Дьони“. След тежките години на политическата криза императорът, оценил вярността и политическата надпартийност на младия Хинкмар, го взема на служба в двора за изпълнение на държавни и църковни задачи – например го изпраща като пратеник на събора в Диденхофен през 835 г. Между 836 г. и 840 г. той изпълнява в „Сен Дьони“ службата на ковчезник на манастира.

След смъртта на Луи I Благочестиви през 840 г. Хинкмар остава на служба при владетеля на Западнофранкското кралство Шарл Плешиви, комуто служи вярно до края на живота му, включително и при неговите наследници.

През 845 г. Хинкмар е избран от Шарл Плешиви и от по-голямата част на западнофранкския епископат за архиепископ на град Реймс и на диоцеза Реймс, който е обхващал 9 епископства, с изключение на диоцеза Камбре, принадлежащ към кралството на Лотар I. В продължение на осем години Хинкмар преодолява огромни пречки като архиепископ: успява да организира регулярната църковна дейност в изоставения десет години диоцез поради свалянето през 835 г. на предишния архиепископ Ебон, да възвърне по-голямата част от заграбените от местните грандове и от краля църковни имоти, и да преодолее съпротивата на противниковата партия на Ебон, неприемаща неговата ординация. С помощта на краля и на по-голямата част от епископата на синода в Соасон през 853 г. се приема, че Ебон е загубил правата си на митрополит още през 835 г. и че ординацията на Хинкмар е напълно валидна. Въпросът обаче остава отворен поради апелацията на противниковата група до папата – и така той се решава чак през 858 г., когато Хинкмар излиза за първи път на политическата сцена по друг, съдбоносен за кралството, проблем.

Смъртта на император Лотар I през 855 г. и подялбата на Италия, Лотарингия и Прованс между тримата му синове слага край на относителното единство в отношенията между наследниците Каролинги. Нашествията на нормани и бретонци през 30–40-те години засилват още повече кризисната ситуация в кралството на Шарл Плешиви. След споразумението със светските и църковните първенци в Кулен през 843 г. и особено след получаване на короната на Аквитания през 848 г. – в ущърб на племенника си Пипин II, западнофранкският крал е изградил до известна степен сигурна почва под краката си и провъзгласява сина си Луи II Пелтека за крал на Нейстрия. Но Луи II е прогонен от бретонците, нападнали Северна Нейстрия. Поради неспособността на Шарл Плешиви и на сина му да отбраняват страната срещу външната опасност аристокрацията от Аквитания и Нейстрия вдига бунт, начело на който застават Робер Силния, граф на Турен и Анжу, Пипин II Аквитански, някои епископи и други светски грандове. Те предлагат трона на източнофранкския крал Лудвиг Германски, който през септември 858 г. нахлува в кралството на брат си и завзема резиденцията Атини, докато в същото това време Шарл бяга в Бургундия. Западнофранкските епископи са свикани от Лудвиг Германски в Реймс, за да узаконят наследственото му право върху трона. С изключение само на един епископ, цялото западнофранкско духовенство начело с Хинкмар отказва да направи това под предлога за некомпетентност. Още преди събора в Реймс Хинкмар събира епископите на провинциите Реймс и Руан в Керси и обобщава съвещанията с тях в пространно послание до крал Лудвиг¹¹.

Предаваме съдържанието на това прочуто послание от ноември 858 г., известно като „*Litteras dominationis vestrae*“ („Писмо до Ваше Благородие“) по текста на Х. Шрьорс¹². То се състои от 15 глави. В целия текст проличава базисната теза на Хинкмар като защитник на нарушеното законово право и на Божията правда. Хинкмар иронизира най-напред желанието на нападателя „да възстанови Църквата и благополучието на християнския народ“ чрез завоюване на страната, докато в същия момент раздавал имоти и абатства на короната за преминалите към него кралски васали. И тук той заплашително напомня на Лудвиг Германски за *visio Eucherii* – визията на епископ Еухерий от Орлеан, който, според легендата, видял крадеца на църковен имот, майордома на франките Карл Мартел, да се мъчи в пламъците на ада¹³.

Хинкмар пламенно заявява в посланието си, че ако кралят можел да декларира само добри намерения за страната и населението, ако не бил подтикнат към завоеванието от алчност, жажда за власт и богатство, и ако сърцето му било чисто, то – с Божията воля – той можел да бъде избран за

¹¹ Посланието е описано при *Schrörs. H.* Цит. съч., Reg. Hincmari, nr. 116.

¹² Пак там, 80–83. Спв. още *MGN Epistolarum Tomi VIII. Karolini aevi VI. Fasc.1. Hincmari archiepiscopi Remensis epistolarum pars prior. Berolini, 1939, 858 – nr. 115.*

¹³ Пак там, с. 82.

владетел със съгласието на народа и магнатите. Тук архиепископът проявява завидна дипломатичност, предвид критичното положение в кралството и възможността Шарл Плешиви да бъде свален от аристокрацията при своето отсъствие. Но в последната част от посланието епископите начело с Хинкмар ясно заявяват своето виждане на нещата. За тях крал Лудвиг е нарушител на закона и те отказват решително среща с него. Според тях само един национален (западнофранкски) синод можел да вземе решение по този въпрос, което щяло да бъде само в полза на западнофранкския владетел по две причини: първо, Шарл бил миропомазан още през 848 г. като крал на Аквитания от епископите в Орлеан с особено свято миро, дарено пряко от Бога, наречено хризма (*chrisma*), което го правело „най-християнския“ крал на всички франки. Хинкмар разяснява по-нататък, че това било станало вече „свещена традиция“, имайки предвид още миропомазването на крал Хлодвиг (482–511) с това миро от епископ Ремигий в Реймс през 496 г.¹⁴ Освен това кралят бил избран със съгласието на народа, помазан бил и от папата, поради което правото му на техен суверен било законно и свещено. Неговото владетелско достойнство било дело и на Църквата, и те не можели да свалят господаря си, както правели светските князе. Второ, епископите не били равни на кралските васали, които се комендирали (поставяли се във васална зависимост) на когото и да е, а епископските църкви не били бенефиции на крал Лудвиг, които той своеволно раздавал. И накрая е важно да отбележим, че в това послание се срещат за първи път, изказани от автора, принципите, на които почива кралското управление, които той ще повтори отново в своето съчинение „*De ordine palatii*“ („За реда в двореца“).

Като юрист Хинкмар е особено възмутен от правното неспазване на клетвените договори за „общо управление и ненападение“ между внуците на Карл Велики, декларирано например при срещите в Диденхофен през 854 г. и 847 г. и през 851 г. в Мерсен.

Националноосъзнатата позиция на защита на кралството кара Хинкмар, както сочат изворите¹⁵, да предупреди в писмо от февруари 859 г. Шарл Плешиви да се грижи по-добре за сигурността на страната, и припомня задачите на службата му – да бъде водач на Доброто, а Злото сред поданиците си да поправя, започвайки критиката от самия себе си. В тези думи на архиепископа откриваме основни моменти от управленската етика, основана на редица християнски постулати от съчиненията на блажени Августин (354–430) и на някои видни папи като Григорий I Велики (540–604). През пролетта на 859 г. Шарл Плешиви се връща от Бургундия и кризата за властта е преодолена успешно.

¹⁴ Срв. *Wallace-Hadril, J. M. History in the Mind of Archbishop Hincmar*. – In: *The Writing of History in the Middle Ages*. pres. to R. W. Southern. Oxford, 1981, note 4. = *MGH Epistolarum Tomi VIII. Karolini aevi VI. Fasc. 1, 62–65, nr. 126.*

¹⁵ *MGH Epistolarum Tomi VIII. Karolini aevi VI, Capit. II, 2, p. 439.*

Тази позиция на епископата показва, че той е най-здравата част от разпадналата се каролингска система. Оттук нататък владетелят ще разчита все повече на духовенството и на Хинкмар като негов водач в решаването на важни държавни дела. За в бъдеще духовенството ще потвърждава с миропомазването при коронацията свещения характер на кралската власт, ще контролира и ще се намесва в управлението на държавата и дори ще замества краля в някои от неговите функции, особено когато става въпрос за възстановяване единството между властващите Каролинги. Всяка криза на политическата власт при Шарл Плешиви ще предпоставя нарасналата власт на епископата в кралството.

Укрепналото положение на духовенството личи в сключването на мирния договор с източнофранкския крал. През май 859 г. синод на църквата в Мец пише неговите условия, ръководител на делегацията е Хинкмар. Договорът е подписан през юни с.г. През 860 г., подготвен от срещата в Кобленц, е подновен договорът от Вердюн през 843 г., който разделя Франкското кралство на три части между наследниците на Карл Велики.

Утвърденият авторитет на архиепископа проличава в борбата му срещу учението на монаха Готшалк за предопределението, разпространило се сред част от франкското духовенство през 50-те години на IX в. Теологичният спор срещу Готшалк е започнат от абата на Фулда Рабан Мавър (780/783–856), архиепископ на Майнц. Абатство Фулда е църковният и духовен център на Източнофранкското кралство. Следвайки блажени Августин, Готшалк развива тезата за двойното предопределение. Според него, ако човек бил предопределен към Зло или към Добро, това положение не можело да се промени, независимо от кръщението, което възвръщало Божията милост към човека. Последовател на британския монах Пелагий, Рабан Мавър извежда тезата за свободната и неопорочена от първородния грях човешка воля, придобита при кръщението. Човек бил предопределен от Бога към Добро, оттук и възможността да може да се спаси по Божия милост чрез добри дела. Причинител на Злото бил самият човек, а не Бог, и той отговарял пред Бога за лошите си дела.

Хинкмар пише три контрасъчинения срещу Готшалк: „Ad simplices“¹⁶ („До простия“), „De predestinatione Dei et libero arbitrio“¹⁷ („За Божието предопределение и за свободната воля“), третото съчинение, за съжаление, е изгубено. Позицията на Хинкмар е повече пелагианска и е повлияна главно от Рабан Мавър, с когото поддържа активна кореспонденция.

През ноември 849 г. Готшалк е осъден от църковен събор в Керси като еретик. Но борбата между про- и контрапартиите не е приключила. Следва си-

¹⁶ „Erste Streitschrift gegen Gotschalk“. Ed. W. Gundlach, Zwei Schriften des Erzbischofs Hinkmar von Reims. – ZKG X, 1889, 258–310.

¹⁷ *Schrörs, H.* Цит. съч., Reg. nr. 136.

нод в Соасон през 853 г. с решения срещу лъжливото учение, които са конципирани от Хинкмар, съответно и контрасъбор във Валенс през 855 г. Спорът за предопределението приключва през 866 г. Междувременно архиепископът на Реймс пише като част от борбата срещу учението на Готшалк и мнението му за Светата Троица съчинението „De una et non trina deitate“ от 860–861 г.¹⁸ („За Божието единство, а не за триединството“), проявявайки огромни за времето си познания върху съчиненията на църковните отци.

От 860 г. Хинкмар концентрира вниманието си върху брачната афера на крал Лотар II (855–869), владетел на Лотарингия. Почти през целия си живот Лотар II се бори да се разведе с първата си жена Тетберга, от която няма наследник, и да се ожени за своята наложница, от която има син – Хуго. Брачната традиция в кралството признавала като единствена легитимна брачна форма т.нар. попечителски брак (*Muntehe*), включваща предаване на девойката от роднините ѝ мъже, на жениха, срещу подаръци, които стават зестра (*dos*) на жената. Следва годеж и тя бива отведена в дома на жениха и след сватбата като част от договореността се осъществява физическият контакт в брачното ложе, с което свършва брачната церемония. За разлика от традицията през V–VI в., когато легалното брачно съжителство е могло да съществува успоредно с т.нар. свободен брак (*Friedelehe*), при който жените не са съпруги, а наложници, и който е можел да бъде анулиран и без участие на Църквата, през IX в. разтрогването на брака от първия вид е почти невъзможно според църковните канони. Това положение става валидно и за кралиците и техните близки, а свободният брак се забранява като нелегитимен. Още Карл Велики изключва децата на многобройните си наложници от законните си наследници.

Така срещу желанието на император Лотар II, целящо всъщност запазване на неговата династия, се изправят две силни фигури – тази на папа Николай I (858–867) и на архиепископ Хинкмар, които защитават безкомпромисно позицията за принципната неразтрогваемост на християнския брак. Като теологично-правна обосновка на своята теза Хинкмар пише през 860–861 г. своя труд „De divortio Lotharii regis et Tetbergae reginae“¹⁹ („За развода между крал Лотар и кралица Тетберга“). Въпреки опозицията, подкрепян от своята аристокрация, Лотар II получава на синод в Аахен през 862 г. разрешение за брак с наложницата си Валдрада поради представеното доказателство за инцест (полови контакти на съпругата Тетберга с нейния брат), по-нататък и синодът в Мец през октомври 863 г. потвърждава без проблеми решенията в Аахен. Тетберга бива изгонена от кралството, но намира прием при папата, който отхвърля законността на постигнатото от Лотар II решение. Също така в отговор на нерешеното положение за брака на племенника им, превърнал се в прио-

¹⁸ Пак там, Reg. nr. 146.

¹⁹ Пак там, Reg. nr. 139.

ритетно политически въпрос, Шарл Плешиви и Лудвиг Германски сключват два пъти съюз срещу краля на Лотарингия – през 865 г. и 867 или 868 г., като в съвещанията през последната година вземат участие редица епископи начело с Хинкмар²⁰ с цел да конкретизират подялбата на кралството. Синът на императора – Хуго, в крайна сметка е определен като нелегитимен наследник на своя баща от властващите Каролинги.

По въпроса за позицията на Хинкмар като политик по този проблем, касаещ бъдещето на всички Карлови наследници, възниква въпросът дали архиепископът е имал активно участие при решаването му. Немски автори, като Л. Бьорингер например²¹, не виждат в лицето на Хинкмар личността, която да може да се оцени като съучастник в амбициите на Шарл Плешиви към Лотарингия и Прованс – мнение, което защитават повечето историци. Като контрааргумент на това мнение ни служи например декларираната в „De divortio...“ от Хинкмар критика към каролингските наследници заради поведението им, опровергаващо клетвените обещания за запазване цялостта на империята. Като юрист Хинкмар дори подчертава, че би разрешил на Лотар II втори брак при доказан инцест на Тетберга, казано по-горе. Според нас тук той проявява независимата си позиция спрямо амбициите на своя крал, защитавайки основните правни принципи – Справедливостта и спазването на Закона като основи на духовността и държавността.

Ето защо не сме склонни да приемем общоприетото от изследователите твърдение, изказано в книгата на френската авторка Лоран Тес „Наследството на Каролингите от смъртта на Карл Велики до хилядната година“ (= Нова история на средновековна Франция. Ч. 2. С., 1997, с. 40), че „Несъмнено той (Хинкмар – б.м., В. Г.) говорел от името на Бога и на Църквата, но в действителност изразявал интересите на своя крал Шарл, който никак не бил безразличен към лотарингското наследство“. Считаме, че Хинкмар не е бил „платен“ говорител на Шарл по този въпрос, а е проявил личностната си позиция – критичност и независима политическа мисъл, оставайки лоялен към своя владетел дори при завладяването на Лотарингия през 869 г., възприемано от кралските му роднини като нарушение на междудържавните споразумения, сключени дотогава. По въпроса за отношението на архиепископа към последния проблем, бихме го определили отчасти като противоречиво, защото той е следвал едновременно **своята** политическа и морална линия, невинаги съвпадаща с клетвата за вярност към краля.

По-нататък Хинкмар посочва в увода на съчинението си „De divortio...“ принципното положение, защитавано от Църквата и заявено още от блажени Августин, че именно на епископите като духовно съсловие било поверено

²⁰ Срв. Hinkmar von Reims. De divortio Lotharii regis et Thetbergae reginae. Hg. V. L. Böhringer. = MGH Concillia T. IV. Suppl. 1. Hannover, 1992, p. 19.

²¹ Пак там, 17–19.

спасението на душите на владетелите, също така на тях била поверена следната повеля от Бога: да бдят над кралете за поведението им, да следят как изпълняват задачите си като християнски управници и да ги критикуват при тяхното неизпълнение. Той акцентира тук на основната си мисъл, следвайки св. Августин: владетелите трябвало да служат пред Бога и хората като образец във всяко едно отношение²². В заключението на съчинението си Хинкмар апелира към управниците и духовенството да се отнасят с отговорност към съответните им задачи.

Император Лотар II умира през 869 г., а наследникът му Хуго остава не-легитимен. Първородният син на Лотар II – Луи II, крал на Италия, остава без наследник, а вторият – Шарл, крал на Бургундия и Прованс, умира през 863 г. При това положение въпросът за наследството на Лотар II остава открит. Най-решителен от всички, още повече че другият претендент за Лотарингия, крал Лудвиг Германски, в момента е болен и не може да реагира, Шарл Плешиви навлиза в Лотарингия и бива миропомазан и коронясан в Мец на 9 септември 869 г. от Хинкмар и местния епископат. След това посещава Аахен и поставя нови епископи в Трир и Кьолн, което ясно показва решимостта му да стане господар на цяла Лотарингия. Но една година по-късно Шарл е принуден с договора от Мерсен да поделит „спорното“ кралство с Лудвиг Германски.

Ще се спрем по-подробно на коронационното ордо от 869 г. и на това от 877 г. за сина на Шарл Плешиви – Луи II Пелтека (877–879), защото те са най-старите коронационни **ordines** в Западна Европа. Записаните средновековни **ordines** са едни от най-важните свидетелства за провеждането на църковния ритуал при миропомазването на владетелите, за който почти липсват сведения в изворите на Ранното средновековие. Литургични текстове с молитви и с указания за церемониалните действия, тези **ordines**, първоначално създадени за интронизации на някои владетели, се превръщат след IX в. в норма за коронация и в двете франкски кралства. В Западнофранкското кралство обаче – за разлика от коронациите на германските крале, при които на преден план излиза светският момент, изборът на краля от страна на елита – миропомазването се превръща в най-важния и легитимиращ владетелското възкачване акт. Миропомазването е олицетворявало основната идея на духовенството: че властта се дава на краля не от хората, а от Бога, което го поставя на по-високо ниво от тях като **rex et sacerdos** и му възлага надперсонални духовни задължения към кралството и народа. Основополагащи за изграждане на държавността през Ранното средновековие, **ordines** презентират също така решителното укрепване на църковното участие в коронацията на владетелите. Хинкмар се счита за автор и организатор на целия коронационен ритуал от 869 г., състоящ се от определени церемонии и молитви²³.

²² Пак там, с. 20. Ordo MGH, Cap. Reg. Franc. II, p. 456 ss.

²³ Срв. Schramm, P. E. Ordines-Studien II, p. 10. – In: Archiv f. Urkundenforschung, 15, 1938; Devisse, J. T. 1, p. 455.

Ордото за коронация включва следните пет части: избор от светската аристокрация; молитви – благословии на шестима епископи за кралското управление; миропомазване; коронация; тържествена литургия²⁴.

Преди избора се включва като начална една молитва от епископ Адвентий от Мец, в която той призовава към единство в решението на магнатите за един крал, който е призван да управлява справедливо, законово и мъдро и да приведе в ред разрушеното кралство, да води народа към благоденствие, да се бори със Злото, да защитава Църквата и пр. Молитвата има за цел Бог да благослови новия крал с тези качества и да осигури в края на живота му вход към Божието царство. Кралят трябва да се счита от всички като Божи избраник. Втората молитва измолва от Бога пълната му милост за земното и отвъдното съществуване на краля и подчертава тежестта на службата на владетеля поради високата ѝ отговорност за кралство и народ. Третата молитва се опира на по-стара галиканска и се отнася за Божията милост към християните, за тяхната сигурност при управлението на този крал. Четвъртата молитва измолва от Бога спасение на душата и тялото му, защита от Бога и отдаденост на краля към добри дела. В петата молитва кралят се призовава да проявява винаги послушание пред Бога.

Молитвите на архиепископ Хинкмар от Реймс²⁵ са завършителни за литургичния ритуал. Той измолва благоденствието (Heil), което кралят трябвало да донесе на народа си, и интересното е това, че Хинкмар прави в случая заемка от една молитва на Алкуин за Карл Велики, в която той се моли за опрощение на греховете на краля и за освобождение от всичко лошо – особено от „лукавостта на видимите и невидими врагове“ – израз, взет от по-стари ирландски и англосаксонски молитвеници. Следвайки Алкуин, Хинкмар счита, че Бог трябвало да пази владетеля от невидимите му врагове, особено от видимия знак на Сатаната – меча. В молитвата на архиепископа се измолват също така мир и любов между хората и „вечно благополучие“ за краля въз основа на думите от псалм 131 : 12: „Ако твоите синове спазват Моя завет и Моите откровения, на които ще ги науча, то синовете им ще седят вечно на твоя престол“, на словата от същия псалм, параграф 15: „Ще благословя и преблагословя храната му, сиромасите с хляб ще наситя“, и на тези от параграф 17: „Там ще въздигна рога Давиду, ще поставя светило на Моя помазаник“²⁶.

²⁴ Представянето на коронационното ордо е по статията на *Sprengler, A.* Die Gebete der Krönungsordines Hinkmars von Reims für Karl den Kahlen als König von Lothringen und für Ludwig den Stammler. – In: *Z.schr. f. KG* 4, Folge I, Bd. 63, 1950/51, H.1, 245–265. Срв. също *Schramm, E. P.* Die Krönungen bei den Westfranken. – In: *Kaiser, Könige und Päpste*. Bd. 2. Stuttgart, 1968, 140–168.

²⁵ Текстът на латински език е предаден при *Sprengler, A.* Цит. съч. (молитви 7–12), 264 – 265.

²⁶ Библия сиреч книгите на ВЕТХИЯ и НОВИЯ ЗАВЕТ, изд. Св. Синод на Бълг. църква. С., 1991, Псалтир, с. 703.

По този начин Хинкмар определя по аналогия с молитвата на Алкуин за Карл Велики Шарл Плешиви като **наследник на Давид**, а неговото кралство – като **нов Израил**. Така, според него, над краля щяла да се излее Божията милост, а обещанията на Бога за благоденствие към Давидовия род щели да преминат върху западнофранкските наследници.

По-нататък следва миропомазването с хризма, най-свещеното миро, по челото, ушите и главата на краля²⁷, което, според Хинкмар, било мирото на Божието благословение и на Светия Дух, една духовна „корона на славата“²⁸. С това понятие „*corona gloriae*“ във Ветхия завет (Исая 28:5) се обозначавал сам Господ за своя народ, респективно и владетелят трябвало да се разбира като борец и защитник на истинския Израил. С такова миро и с вяра били побеждавани кралства и били изпълнявани Божиите обещания. Това трябвало да очаква и новият крал, комуто била поверена от Бога задачата да се бори до смърт със Злото. Триумфът на владетеля служел за благополучието на целия народ. Ще припомним тук, че определянето на Шарл Плешиви като „най-християнски“ крал е подчертано от Хинкмар още по-рано, в посланието до Лудвиг Германски през 858 г.

Това священо миро било донесено, както съобщава Хинкмар в по-късно написаното житие на св. Ремигий, около 877–878 г.²⁹ – при кръщението на Хлодвиг през 496 г. от бял гълъб, носещ в човката си ампула с Божието миро. Хинкмар може да се нарече автор на тази легенда в смисъл, че той я възвръща към живот по определени причини. За кръщението на франкския владетел с миро в Реймската катедрала той научава освен от съчинението „Десет книги история“ на Григорий от Тур³⁰, базирано на едно незапазено житие на светеца, така и от житието с автор абат Хилдуин, написано по молба на Луи I Благочестиви. След смъртта на абат Хилдуин през 840 г. Хинкмар поема задачата да напише ново житие на св. Ремигий, инспириран от желанието да утвърди този култ извън Реймс. Конкурирайки се с другите кралски патрони на Меровингите и Каролингите – св. Дионисий в „Сен Дьони“ и св. Мартин от Тур, той не е предполагал, че този местен култ ще се наложи в традиционните вярвания. От материалите в архива на Реймската библиотека Хинкмар е можел да събере първите сведения за светеца. Освен това Реймската църква вече била разпространила култа към св. Ремигий в региона, в литургиите се е споменавало за покръстването на Хлодвиг с Божието миро. Най-добрият биограф на архиепископа – Флодоард, посвещава

²⁷ Цит. при *Sprengler, A.* Цит. съч., с. 251.

²⁸ Пак там, молитва 9, с. 264.

²⁹ *Vita Remigii episcopi Remensis auctore Hincmaro.* Ed. Br. Krusch. = MGH SS rer. Merov. 3. Hannover, 1896, 239–349.

³⁰ Срв. *Григорий Турский.* История франков. Изд. В. Д. Савукова. Москва, 1987, кн. II, 31. Той погрешно го приписва на Фенанций Фортунат. Срв. MGH Auct. antiquis. T. 4, pars 2.

третия от четирите си тома по история на Реймската църква (написани между 948 и 953 г.) на Хинкмар, най-забележителният духовен вочач през IX в. във Франкското кралство. Както съобщават френските хронисти, мирото в светата ампула било налице чак до XVI в.

Знаейки за тази легенда, архиепископът на Реймс има за цел при коронацията от 869 г. да възпроизведе споменатото висше тайнство при помазанието на своя владетел Шарл Плешиви за крал на Лотарингия и по този начин да акцентира върху свръхсакралността на този акт. За миропомазването на Шарл Плешиви той употребява фразата „*coelitis sumpto chrismate*“ („миро, спуснато от небето“), записана в Сенбертинските анали (*Saint-Bertin Annales*) за 869 г.³¹

Чрез този църковен акт духовенството начело с архиепископ Хинкмар легитимира в политически план завладяването на Аквитания и Лотарингия от Шарл Плешиви. Считаме, че в случая Хинкмар „обслужва“ напълно съзнателно кралската глобална политика за териториално разширение.

Бихме сравнили това действие с първото исторически доказано миропомазване на франкски крал през 751 г., когато майордомът Пипин III Къси е бил избран за крал на франките и миропомазан от архиепископ Бонифаций. Това събитие е било квалифицирано от съвременниците като „държавен преврат“, предвид съществуването на „безвластния“ (както го назовава Айнхард в своята „*Vita Caroli Magni*“) меровингски крал Хилдерих III, който е бил подстриган и хвърлен в манастир. Събитията от 848 г. и 869 г. могат да се определят по същия начин, предвид съществуването на други законни наследници за трона на Лотарингия.

Много показателен за амбицията на архиепископа да утвърди като легитимна коронацията през 869 г. е стремежът му да търси кръвна връзка на Каролингите с предшествашите Меровинги. Използвайки анонимната поема „*Origo ex eordium gentis*“ („Произход и начало на народите“), Хинкмар открива тази предполагаема връзка в потомството на св. Арнулф от Мец, един от родоначалниците на новата династия, в лицето на Ансберт, негов дядо, който от своя страна бил съпруг на Билихилда, дъщеря на крал Хлотар I (511–561)³². Самият Хинкмар обаче не намира достатъчно исторически доказателства за тази далечна приемственост.

Именно тези усилия на Хинкмар да утвърди Шарл на трона на Лотарингия, подхождайки по нетрадиционен начин – като историк и агиограф, успяват да наложат новия крал сред епископата на Лотарингия в този напрегнат политически двубой, когато и папата не е бил съгласен с узурпирането на кралството на Лотар II.

По-нататък в коронационния ритуал на миропомазването архиепископът подчертава основната мисъл в молитвата си, че борбата за нова духовност

³¹ Срв. *Wallace-Hadril, J. M.* Цит. съч., с. 64.

³² Пак там, 55–57.

на кралството трябвало да започне от собствената личност на владетеля. Той трябвало да има страх и любов към Бога, да притежава истинска вяра и да се стреми към добри дела и мир сред поданиците си.

Никъде при коронацията от 869 г. Хинкмар не определя краля като пряк заместник на Христос на земята. В кралската си теология архиепископът избягва подобна формула: според него – ако кралете се считали за служители на Бога, „*vicarius Dei*“, то епископите, „*vicarius Christi*“ – били истинските представители на Христос на земята. По този начин Хинкмар запазва разликата между **regnum** и **sacerdotium** и подчертава по-високото положение на **sacerdotium**. Той е изразил тази мисъл в едно предупредително послание до епископите и крал Карлман (879–884) след събора във Фисмес през 881 г.: „Но толкова по-тежка е отговорността на епископите, защото те трябва да дадат отчет за кралете пред Страшния съд, и толкова по-голямо е достойнството на епископите пред това на кралете, защото кралете се помазват от епископите, за да имат власт да управляват, но епископите не могат да бъдат помазани от кралете“³³. Тук той повтаря буквално основната мисъл на папа Григорий I Велики. Или, както е казал и апостол Павел в Посланието си до римляните, гл. 13:4 в Новия завет: „Защото *началникът* е Божий служител [...] той отмъщава с гняв ономува, който прави зло“ и в 13:5: „Затова трябва да се подчиняваме, и *то* не само поради *страх от* неговия гняв, но и по съвест“³⁴.

Церемонията продължава с връчване на кралските инсигнии, които кралят приема като доказателство за вечно властване и вечен триумф: това са короната, скиптърът и палмата³⁵ (има се предвид палмовият венец, символ на победата).

Следва тържествена литургия с молитви, между които са включени молитви от литургията на Алкуин за Карл Велики, в които се измолват за краля духовни добродетели, сила да надделее над Злото, изпълнение на службата му като владетел, и вечен живот. В тях също така се обръща внимание на положението, че, за да изпълни своите свещени обязанности, владетелят трябвало да бъде чист пред Бога, винаги да е близо до него, за да се бори успешно със силите на мрака – главно на тази мисъл се гради коронационното ордо на Хинкмар за Шарл Плешиви.

И отново на Хинкмар се приписва неоспоримото авторство на коронационното ордо за Луи II Пелтека от 877 г., което е съставено по същия ритуал

³³ Цитат от: „*Mahnschrift an die Bischöfe und an König Karlmann*“. – In: *Fürstenspiegel des frühen und hohen Mittelalters. Ausgew., übers. und kommentiert von H. H. Anton. = Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. FvSt – Gedächtnisausgabe*, Bd. 45. Darmstadt, 2006, p. 197.

³⁴ Библия, с. 1402.

³⁵ *Sprengler, A.* Цит. съч., молитва 12, с. 265.

ал, както при коронацията на Шарл Плешиви³⁶. Новото, което прави той при съставяне на молитвите при миропомазването, е да преобразува и използва по-стари галикански и франкски молитви за краля. В първата част на литургичния ритуал той възпява Божия план, разкрит на старозаветните пророци, изрежда ги и **поставя краля като последен в редицата им**. За краля се измолват същите божествени добродетели, които са притежавали пророците, той води същата духовна борба със Злото, каквато те самите са водили.

Във втората част на молитвите Хинкмар представя самото действие на миропомазването. Мирото е истинският извор на победа над всичко противобожествено. Когато се стича над главата на краля, то прониква в най-съкровената част на тялото – сърцето му, по аналогия с това, което е казано в псалм 132:2: „То е като драгоценен елей върху глава, който се стича по брада, брадата Ааронова [...] по краищата на одеждата му“³⁷. Изговарят се обещанията Божии за краля – щастливо управление и да бъде той приет, заедно с победоносните крале Давид и Соломон, в Божието царство³⁸. Хризмата издига краля по начин, както и Христос, над обикновените смъртни. И той ще води борба с демоните, както е водил Христос. Използвайки словата на блажени Августин за миропомазването³⁹, Хинкмар възхвалява краля, който по тайнствен начин е носел вече името на Христос. Така въз основа на молитвата при миропомазването, по аналогия със старозаветните пророци Авраам, Моисей, Давид и др., наричани от църковните отци „*typus Christi*“, Хинкмар назовава Луи II Пелтека вече прообраз на Божия син. Тук за първи път в коронационния ритуал миропомазването на краля е съотнесено с това на Христос, а не на Давид, както е било обичайно при предишните коронации на франкските владетели.

Също така поставянето на краля в редицата на пророците го включва към теологията на Стария Завет.

Хинкмар говори директно за владетеля като „*typus Christi*“ в други свои съчинения – например в „*De divortio...*“ той представя кралете като носители на Христовото име, като служители на Бога и Църквата. Определението „*typus Christi*“ обаче не е определение за службата на владетеля. Тя включва владетеля като служител на Бога към областта на Църквата. Всъщност при предаване на кралските инсигнии, на скиптъра, „*virga recta*“, назован по аналогия с „*virga directionis*“ – скиптърът на Христос в псалм 45, след миропомазването се изрича една формула, фундаментална за разбиране съдържанието на кралското служене. Тя е съставена от игра на определени думи, свързани с **rex: regere – rectus – corrigere – dirigere – aeternum regnum**. В анализа на първите глави на „За реда в двореца“ ще обясним значението на

³⁶ Срв. Ordo – MGH, Cap. Reg. Franc. II, p. 461.

³⁷ Псалом 132:2. – Библия, с. 703.

³⁸ Срв. *Sprengler, A.* Цит. съч., с. 256.

³⁹ *Augustin, A.* De civitate Dei, Lib. XVII, cap. IV.

това словосъчетание, много популярно при характеризиране на монархията през Средновековието. В същия смисъл се произнася Хинкмар в труда си „De Divortio...“: „Rex enim a regendo dicitur, et si seipsum secundum voluntatem Dei reget, et bonos in viam rectam dirigit, malos autem de via prava ad rectam corrigit, tunc rex est“⁴⁰. Подобна интенция имат и неговите бележки към Диегата в Пистес от 862 г.⁴¹

Като цяло Хинкмар избягва пряката аналогия на краля с Христос, за да не постави епископската служба в подчинено положение спрямо светската власт, но признава на владетеля поради миропомазването свещения характер на службата му. Освен това архиепископът е бил верен на теологията от каролингско време, която традиционно е титулувала краля като „**minister Dei**“ или „**vicarius Dei**“.

Хинкмар е един от основоположниците на кралската теология през IX в. Възгледите си за кралската власт архиепископът развива най-ясно в съчинението си „De regis persona et regio ministerio“ („За личността на краля и за кралската служба“), написано най-вероятно през 873 г. и адресирано до Шарл Плешиви⁴². Това съчинение е най-важното от произведенията му, които могат да се определят като „**Огледало на владетеля**“ – един разпространен литературен жанр, в който се вписват имената на други видни автори от IX в. като епископ Йонас от Орлеан, абат Седулий Скот, абат Смарагд от Сен Михиел и писателката Дуода. В това съчинение Хинкмар изброява необходимите добродетели, в които кралят да може винаги да се „оглежда“, когато управлява. Той поставя за основа на управлението Справедливостта и спазването на Закона, Смирението – но и Силата да се наказва злото, личния Морал на владетеля – огледало на личността му, Скромността, Достоинството му като крал, Умението да води политика в интерес на общото благо, Способността да защитава религията, Църквата и живота на поданиците си, както и кралството от външни врагове. Кралят и съветниците му трябвало да бъдат образец във всичко пред своите подвластни. В крайна сметка изкуството да бъдеш добър крал се състои, според Хинкмар, в това да можеш да поставиш себе си в подчинение на Бога.

Хинкмар е един от авторите, които поставят основите на християнската кралска етика в размирния IX в., когато моралните стойности губят съдържанието си пред натиска на беззаконието и само владетелите са в състояние да спасят кралството си чрез личен пример на разум и сила, слети в едно.

Особено посредством съчиненията си, посветени на владетелите и някои съборни послания, например това до Лудвиг Германски от 858 г., писанията до наследниците на Шарл Плешиви, актовете на събора във Фисмес

⁴⁰ Migne PL 126, 23.

⁴¹ Срв. *Schrörs, H.* Цит. съч., с. 235, бел. № 72. = MGH Cap. Reg. Franc. II, p. 305, 1, 36 ss.

⁴² *De regis persona et regio ministerio ad Carolum Calvum regem.* – Migne PL125, 833. = 856. *Schrörs, H.* Цит. съч., 386–388.

от 881 г. и др., които се вписват в жанра „**Огледало на владетеля**“, Хинкмар поставя началото на обективацията на кралската служба – т.е. когато тя се възприема като институция, отделена от владетеля. Кралството се възприема при това не като лична собственост на владетеля – негов алод, както е било при Меровингите, а като имагинерна величина, несъвпадаща със своя носител. Чрез своите морално-теологични съчинения до някои от западнофранкските крале Хинкмар изгражда сакралността и етоса на кралската служба, основани на християнско-библейската и патристична традиция и поставя началото на идеята за държавата като трансперсонална величина – процес, който протича през цялото Средновековие. Той е съставител и на първите коронационни ритуали, превърнали се в образец при възкачването на западноевропейските владетели. С всичко гореказано можем да твърдим, че Хинкмар е основополагащ автор на символиката и теорията на държавността през Средновековието.

Това е от голямо значение във времето на феодализация на обществото, когато личната връзка между крал и поданици се измества все повече от сеньорите-медиатори.

Като управител на своя диоцез Хинкмар развива оживена дейност по благоустрояването му – започва нов строеж на катедралата в Реймс и разширява с нова крипта църквата в „Сен Реми“ във връзка с пренасяне мощите на светеца през 852 г. Абатството в Сен Реми е до X в. гробница на реймските архиепископи и на някои франкски крале като брата на Карл Велики – Карлман (768–771), Лотар II и Луи IV Задморски (936–954). Този факт не е случаен. Той кореспондира със стремежа на Хинкмар да утвърди новия за Реймс и Западнофранкското кралство култ към св. Дионисий и абатство „Сен Реми“ като централно свято място в кралството. За да не създава прецедент култът да се развие на друго място, той отхвърля искането на Лудвиг Германски да му бъдат изпратени части от мощите на светеца.

Хинкмар доставя книги за скриптория на Реймската църква – литургична и патристична книжнина, под негово ръководство са били изготвяни и ръкописи за други църкви. В Реймс е имало и училище за миряни. Този факт стои във връзка с увеличаване броя на реймските каноници, поради което той разширява построения за тях приют. Верен на своя принцип, че особено важна задача на епископа е да се грижи за поклонниците и бедните хора, той построява в Реймс болница под контрола на приюта. Но най-голяма е била грижата му за съответното образование на всички църковни степени, особено на свещениците и епископите. Хинкмар предписва задължително теологично образование за тях в споменатите по-долу „*Capitula synodica*“ („Синодални актове“), съставени между 853 г. и 877 г., и в съчинението си „*Collectio de ecclesiis et capellis*“ („Преглед на църквите и параклисите“), написано по поръчение на Шарл Плешиви най-вероятно през 861 г. Архиепископът особено много е държал духовниците да познават двете съчинения на Григорий I

„Regula pastoralis“ („Духовни правила“) и „Homilia in evangelia“ („Евангелска хомилия“). Изисквал е църквата в Реймс да има списък с книгите в скриптория, за да може да бъде попълван. За някои важни книги той търси преписи от други лица, например от епископа на Тур и Камбре – съчинения на блажени Августин, от епископа на Лан – труда на Амвросий Медиолански „De fide“ („За вярата“) и пр. От богатия архив на „Сен Дьони“ също идват за копиране ръкописи. Самият Хинкмар е бил копист в младите си години в манастира. Важно е да се знае също така, че редовното архивиране на документи в Реймс започва при Хинкмар, който го превръща в голям книжовен център в Западнофранкското кралство през IX в.

Другата голяма грижа на архиепископа е била запазване на църковната собственост от посегателствата от страна както на църковни лица, така и на светски магнати, включително и на краля. Той се е стремил чрез написаното от него „Vita Remigii“ („Житие на св. Ремигий“) да докаже и съхрани за църквата в Реймс подарените на светеца имоти от франкските крале и от папите Хормизд (514–523) и Йоан I (523–526), за които днес историците със сигурност знаят, че са били фалшифицирани по поръчка на архиепископа. В случая се убеждаваме, че икономическата страна на култа към светеца (материалната собственост на Църквата) е била от първостепенна важност за Хинкмар, предвид посегателствата върху църковните имоти в Реймска епархия. Знаем, че той не се е спирал пред някои морални норми, когато се е касало за църковните интереси.

Той е автор на „Instructio pastoralis“ („Духовни указания“) за епископите и на споменатите „Capitula synodica“ – пет капитулария за епископите, свещениците, архидяконите, дяконите и деканите⁴³. Никой архиепископ преди и след него не е написал толкова обширни текстове, които с такива подробности да изброяват задълженията на различните църковни чинове и да посочват основната теологична книжнина за образованието им. Изследователите са на мнение, че епископските капитуларии на Хинкмар представляват връх в развитието на каролингските „Capitula synodica“.

Без да навлизаме тук в подробности, можем да обобщим, че той е държал особено много на поведението на епископите като морален образец. В съчинението си „De ordine palatii“ той извежда от наименованието им – гръцкото „episcopus“, функцията им на пазачи на паството. Както казва пророк Иезекиил: „сине човешки! аз те поставих страж над дома Израилев, и ти ще слушаш слово от Моите уста и ще ги вразумяваш от Мене“⁴⁴ (Книга на пророк Иезекииля, 3:17), така и Хинкмар сочи в глава I на „De ordine palatii“ следното: „Задача на стража е да показва непрекъснато на поверения му народ чрез

⁴³ Срв. *Stratmann, M.* Цит. съч., 20–22; Migne PL 125, 773–792.

⁴⁴ Библия, книга на пророк Иезекииля 3:17, с. 960.

пример и слово как да живее [...]“⁴⁵, и по-нататък: „В свещената книга на кралете (т.е. Библията – б. м., В. Г.) ние четем, че висшите свещеници (Хинкмар ги нарича „sacerdotes“ за разлика от нисшите, „presbyterii“ – б. м., В. Г.) слагат на главата на кралете, които помазват със свето миро в знак на тяхната власт, корона, която е знак за тяхната победа, и поставят закона в тяхната ръка, за да знаят, че като крале трябва да владеят себе си, да противоборстват със злото и да водят добрите по правилния път“⁴⁶.

В „Capitula synodica“ и по-специално в „Collectio de ecclesiis et capellis“⁴⁷ („Сборник за църквите и параклисите“) архиепископът засяга един особено парлив въпрос на съвременето – въпроса за т.нар. „домашна“ църква, термин, който означава: „Божи дом, подчинен на една власт по такъв начин, че тя разполага не само напълно със собствеността в имущественоправно отношение, но и притежава цялата духовна власт над него“⁴⁸. На чието място и да е построена, църквата е в ръцете на собственика на земята като имуществен обект с права на свободно разпореждане – продажба, наем, подялба, наследяване. Назначените в такава църква духовници са в икономическо и правно отношение зависими от феодала, което накърнява сериозно и дори анулира понякога каноничния авторитет на отговарящия за църковния дом епископ. Като собственици на „домашната“ църква се визират не само църкви, абатства, манастири и цели епископства, но и частни лица (кралят, светски магнати, клирици). „Домашната“ църква, която има корени още от времето на основаването на германските кралства през V в., е била широко разпространено явление в Западна Европа през VIII–IX в. Самото духовенство е признавало такава църква поради доходността ѝ посредством църковния десятък и пр. С капитуларий от 803 г. се разрешава на всеки поданик създаване на такава църква, а „Capitulare ecclesiasticum“ („Капитуларий за църквата“) на Луи I Благочестиви от 818–819 г. постановява, че собственикът на църковния дом имал право да избира по свое усмотрение духовното лице в него, като епископът можел да оспори избора само при изключителни обстоятелства. Всяка църква, въпреки че за издръжката си е разполагала с една хуфа необлагаема земя (през IX в. това е площ между 12 и 16 хектара), е била задължена към собственика със служби от различен характер, стигащи до истинска експлоатация на духовните лица. Рим също принципно е признавал в каноничното право създаването на „домашни“ църкви. Интересен е фактът, че Карл Велики като „баща на народа“ и „rex et sacerdos“ е оглавявал

⁴⁵ Hincmarus (Remensis). De ordine palatii. Hg. und übers. v. T. Gross und R. Schieffer. Hannover, 1980. = Leges: 8, Fontes iuris germanici antiqui in usum scholarum separatim editi 3, Kap. II, 43–44.

⁴⁶ Пак там, гл. I, с. 41.

⁴⁷ De ecclesiis et capellis. Ed. W. Gundlach. Zwei Schriften des Erzbischofs Hinkmar von Reims. – ZKG, X, 1889, 92–145.

⁴⁸ Lexikon des Mittelalters. Bd. 3. 1986, p. 1706.

„фамилната“ църква в диоцезите, считайки я за част от държавната църква, която той е ръководел.

Направени са усилия от страна на известни църковни лица като епископите Агобард от Лион, Йонас от Орлеан и др. да се ограничи практиката на „домашна“ църква в кралството, а някои западнофранкски епископи правят опити да отстранят това явление от епархиите си, отнемайки ги от собствениците им. Именно поради техните опити, стигнали и до краля, Хинкмар пише споменатото по-горе съчинение, единствено по рода си през Ранното средновековие. В него той по принцип защитава практиката на „домашна“ църква, въпреки известните злоупотреби. Историките⁴⁹ са на мнение, че архиепископът е защитавал проблема от тази гледна точка най-вече поради факта, че той самият е бил собственик на няколко големи „домашни“ църкви и в случая е следвал собствения си интерес. Шарл Плешиви, например, му подарява като собствен манастир „Сен Жермен дьо Пре“ през 844 г.

Важно е да отбележим в този аспект, че Хинкмар винаги е защитавал единството на имперската Църква, валидно за всички части на разпокъсаната франкска държава. Въпреки разделението на кралството на три и повече части в периода 843–870 г., Карловите наследници са възприемали териториите си като съставна част от империята. Преобладавало е още съзнанието за общофранкско единство в политическо и духовно отношение. Ето защо архиепископът влиза дори в конфликт с Папството, защитавайки интересите и независимостта на Западнофранкската църква по въпроси от юридически и политически характер, чието решение не е съвпадало с каноничното право. Както пред Папството, така и в диоцеза си Хинкмар изхожда от концепцията за завишени, в сравнение с установената традиция, митрополитски права, поради което влиза в спор с редица клирици като суфраганите Пруденций от Троя и Венило от Сенс. Така например, той е упражнявал правото да свиква синодите в своята провинция, да определя дневния ред и да наказва отсъстващите. Избирал е епископите на свободните епископства с участие съвета на синода, наказвал е провинени суфрагани, често без да търси решението на епископския синод. Контролирал е отблизо всякаква дейност спрямо църковните имоти, особено е следял за нарушения като продажба и присвояване на чужд имот от страна на църковни лица в своята провинция. В случая обаче с епископ Ротхад от Соасон, в чието управление се намесва по повод на спорни обекти на „домашна“ църква, е принуден да отстъпи.

Представата му за неоспорими върховни права като архиепископ, както и спорните случаи в неговата църковна практика, от които невинаги излиза победител, са една от причините за появата на Псевдо-Исидоровите декреталии

⁴⁹ Срв. *Stratmann, M.* Hinkmars von Reims. *Collectio de ecclesiis et capellis.* = *Fontes iuris germani antiqui in usum scholarum separatim editi* XIV, Hannover, 1990, 9–10.

в средата на IX в.⁵⁰ Те обхващат 4 текстови групи, от които четвъртата, носеща авторското име на Исидор Меркатор, придобива сред всички църковни законодателни сборници най-голяма известност и разпространение през Средновековието, най-вече във връзка със спора за инвеститура през XI в. Цел на фалшифицирания сборник е била да се засилят епископските права и епископите да са защитени законово спрямо архиепископите, провинциалните синоди и светската власт. Архиепископите трябвало да вземат решенията си само заедно с епископите от провинцията и да бъдат ограничени в действията си от друго по-висшестоящо лице. На папите също се приписвали по-големи права, но само във връзка с позицията им спрямо архиепископите.

Хинкмар може да се счита и за единствения историк сред големите политически фигури на IX в. Като такъв той се проявява най-вече с написването на Сенбертинските анали. Той ги продължава след смъртта на предишния аналит епископ Пруденций от Троа за периода от 861 до 882 г.⁵¹ За разлика от *Annales regni Francorum*, които са сухи и кратки, неговите записки са по-богати, особено когато се касае за събития, в които той е бил пряк участник. В тях може да се усети неговата лична позиция. Хинкмар показва проникновеност и ерудиция спрямо материала, с който работи. Самият той е бил пръв съветник на краля и участник във всички по-големи църковни и политически събития на времето и е познавал отблизо действащите лица. Като никой друг негов съвременник той прозира причините и целите на голямата политика и проявява отношение на отговорен държавник, което личи и в неговите добавки към анализите. Като цяло той се отнася към официалните актове с голяма добросъвестност и отговорност и съзнава значението на работата си като историк. Хинкмар работи предимно с официални източници и анализите му имат до известна степен служебен характер⁵².

Дипломат от голям ранг, той не спестява на владетелите своята критика, например към Шарл Плешиви относно отстъпките пред грандовете и партиите, направляващи неговата политика в по-късния период от управлението му. Критикува остро неговата италианска политика и коронясването му за император през 875 г., връх на универсалистките възжеления на краля, направено в момент, когато страната е лишена от вътрешна и външна стабилност. Хинкмар защитава независимостта си като западнофранкски митрополит – като архиепископ той се стреми да запази Църквата от натиска на грандовете и на краля. Особено много държи на автономията на Запад-

⁵⁰ Срв. *Betz, K.-U.* Hinkmar von Reims, Nikolaus I., Pseudo-Isidor. Fränkisches Landeskirchentum und römischer Machtanspruch im 9. Jh. Inaug. Diss. Bonn, 1965, 30–75. Срв. също и *Angenendt, A.* Das Frühmittelalter. Die abendländische Christenheit von 400 bis 900. Stuttgart, Berlin, Bonn, 1990, 393–95.

⁵¹ Срв. *Wallace-Hadril, J. M.* Цит. съч., с. 59. = PL 125, 983–990; *Schrörs, H.* Цит. съч., с. 456.

⁵² *Wallace-Hadril, J. M.* Цит. съч., с. 59. = PL 125, 1035–1070.

нофранкската църква спрямо Папството. Открито критикува отказа на кралската власт да се бори с норманската опасност. Участващ в консилиума на светските и църковните магнати, който още в началото на управлението на Шарл Плешиви се изявява като негов партньор във властта, той упражнява своето право на критика и контрол спрямо кралското управление.

Хинкмар пише историята от гледна точка на своите политически и духовни убеждения, проявява и пристрастие, което е разбираемо. Успоредно с това той се стреми да ѝ придаде повече универсален характер, като включва събития от съседните кралства, Италия и Рим, дори църковни събития от Ориента.

За разлика от стила на анализите, които пише, като агиограф Хинкмар не е така добросъвестен и точен, и това личи най-много в житието на св. Ремигий, което той счита за една от най-важните си творби, но което на практика представлява безкритична на много места компилация от различни източници. Той е използвал „Десет книги история“ на Григорий от Тур, но в недобър по-късен препис от VIII в. На места архиепископът обръква събития, предава например неточно деня на кръщението на Хлодвиг (вместо на Коледа го датира на Великден)⁵³; обръща внимание не толкова на реалните исторически данни в живота на светеца, а главно на неговите чудеса и тук проявява своята фантазия и лековерие, безкритично приемайки данни от устното творчество и от литургични податки в архива на Реймската библиотека. При написване на житието не използва „Четири книги история“ на Псевдо-Фредегар от VII в. и други по-точни източници като коректив. Съставянето на „Vita Remigii“ показва, че Хинкмар е придавал голямо значение на този светец като пръв покръстител на франките, придавал му е политическо значение за своето време – разглеждал е неговия живот и дело като историческа поука за възходите и паденията във франкската история. От пролога към „Салическият закон“, написан през VII в., той вниква в идеята за историческата мисия на франките и я обвързва с приноса на големите светци при Меровингите.

Не е случаен фактът, че при възкачването на Луи II Пелтека през декември 877 г., когото лично коронясва, архиепископът му посвещава своя труд „Novi regis instructio“ („Новата инструкция за краля“), написан като урок по франкската история⁵⁴. Според него кралете са имали успех, когато са се съобразявали с Божия план и с проводниците на Бога, епископите, и обратно – са се проваляли, когато не са се вслушвали в предупрежденията им. Дори в написаното от него през 877 г. *visio Bernoldi*⁵⁵ той сочи на наследника на Шарл Плешиви, че баща му е попаднал в чистилището, именно защото не е послушал неговите, на Хинкмар, съвети.

⁵³ *Schrörs, H.* Цит. съч., с. 449.

⁵⁴ *Wallace-Hadril, J. M.* Цит. съч., с. 59.

⁵⁵ PL 125, p. 984.

Като цяло историята няма за него самостоятелно значение, а е служила като доказателствен материал за неговите теологични, канонични и други трудове. Към ранната история на франките той няма особен исторически интерес. Както можахме да установим, той е използвал провиденциалисткото им минало по оригинален, практически начин – с цел да утвърди своите конкретни цели като политик, теолог и държавник. И все пак във франкската история освен поука той е търсел и утешение, и съвет за своите действия.

Хинкмар е конципирал и голяма част от решенията на синодите след 853 г. в Западнофранкското кралство. Бил е един от най-начетените и разностранни личности на времето си, виден теолог и политик, агиограф, юрист и писател. Проявявал е задълбочени интереси в почти всички сфери на знанието. Познавал е като никой друг римското класическо право, римската и античната гръцка литература.

Той е изпълнявал редица важни дипломатически мисии – като съветник на Шарл Плешиви е участвал в срещите му с неговите братя и с техните наследници, като например тези в Савониер – 859 г., в Кобленц – 860 г., отново в Савониер – 862 г., в Туси – 865 г., в Мец – 867 г., и през 870 г. в Аахен, с цел да реши спорните въпроси и да укрепят мирните отношения между тях. След тези срещи се подписва договорът в Мерсен от 870 г., според който Югозападна Лотарингия остава към Западнофранкското кралство. По-късно обаче договорът в Рибмон, състоял се след смъртта на Луи II Пелтека през 879 г., присъединява останалата част на Лотарингия към Източнофранкското кралство. На дипломатията на Хинкмар се дължи до голяма степен мирът в кралството през тези години.

Целият му живот е бил посветен на просперитета на кралството и властта. Той остава докрай лоялен към наследниците на Шарл Плешиви. Като политик Хинкмар се е стремил към запазване целостта на кралството, въпреки наличието на много неблагоприятни фактори – поделянето на територията между синовете на Луи II Пелтека, провокирало нова криза на властта, непрекъснатата вътрешна опозиция и външния натиск на източнофранкския крал Лудвиг III Младши. Когато той нахлува в Западнофранкското кралство през 875 г., Хинкмар припомня в едно послание до всички епископи, названо „De fide Carolo regi servanda“⁵⁶ („Наблюдаване вярата към крал Шарл“), тяхната клетва за вярност към суверена им. Положението остава напрегнато и през следващите години поради формирането на опозиционни партии, готови за въстание срещу короната.

През 879 г. една от най-силните партии в кралството начело с архиканцлера и абат на „Сен Дьони“, „Сен Жермен дьо Пре“ и „Св. Аманд“ – Гозлин, решава да предложи короната на Лудвиг III Германски. Спечелването на архиепископа на Реймс е било за тях особено важна задача, но Хинкмар отхвърля

⁵⁶ PL 125, 961–984.

предложението. Регентството, ръководено от граф Теодерих, се вижда принудено да препотвърди отстъпването на югозападната част на Лотарингия на източнофранкския крал и, предвид реалната опасност от нова инвазия, налага бързото коронясване на Карлман, което отново е трябвало да направи Хинкмар. Поради болестта му обаче коронацията е извършена през септември 880 г. от архиепископ Анзегис от Сенс⁵⁷.

Началото на 881 г. е съпътствано от нови опити на прогерманската партия в кралството да привлече стария вече архиепископ, войската на Лудвиг Младши се намира дори пред Атини. Тогава той се обръща за помощ и съвет към магната Хуго Абата, който управлява територията между Сена и Лоара, „сърцето“ на кралството. Хинкмар защитава Реймс, заплашен от наплива и на друга мощна сила – норманите, и моли кралица Лиутгард, съпруга на Лудвиг Младши, да издейства пред краля защитата на светите места с център „Сен Дьони“⁵⁸.

В последните години на живота си Хинкмар става автор на спасителен, според него, политически проект – да накара източнофранкския владетел Лудвиг III Дебелия, провъзгласен за император през 881 г., да осинови наследниците на Западнофранкското кралство – малолетни принцове, и да установи протекторат с оглед запазване единството на кралството. Този проект не се осъществява по различни причини. През март 880 г. на Диетата в Амиен кралството се разделя между синовете на Шарл Плешиви, които обаче не са в особено добри отношения. В страната цари анархия, беззаконие и глад, а от север заплашват норманите, известни със своята жестокост.

С оглед на критичното положение Хинкмар изпраща послание през април 881 г. до синода във Фисмес⁵⁹, в което призовава към общонационално действие. Той представя на всички съсловия техните грехове и посочва пътя към Църквата, единственият спасител на кралската власт и гарант на мира. Като духовно лице от висш ранг, той поставя духовния сан резонно по-високо от светската власт. **Regnum** и **sacerdotium**, според него, трябвало да си помагат за благо на поданиците в този решаващ момент в рамките на **ecclesia**, но да не смесват своите функции. Архиепископът описва критичното състояние на нещата в кралството: епископите са забравили своите пастирски задачи – „почти няма светско дело без намеса на епископите“⁶⁰, кралските служители – пазители на реда, са станали съвсем продажни, населението е обзето от страх и неверие. Той предупреждава франкските големци и източногерманския крал да обърнат поглед не към беззащитното кралство, а към норманите, с които на практика не се воювало, а се откупвал мирът с огромни финансови средства.

⁵⁷ *Schrörs, H.* Цит. съч., с. 430.

⁵⁸ Пак там, с. 431. *Reg. Hincmari*, nr. 489, 490, p. 555.

⁵⁹ PL 125, 1069–086; *Schrörs, H.* Цит. съч., с. 434.

⁶⁰ Пак там.

В края на 879 г. Хинкмар влиза в конфликт дори с кралските синове заради епископското ръководство на обединените църковни провинции Ноайон и Турне⁶¹. В кореспонденцията си старият архиепископ им припомня собствените си заслуги за тяхната коронация, както и обещанията им да пазят Църквата и нейните интереси. Той оспорва ръководството на църковната епархия за източнофранкския крал Лудвиг III Младши. Спорът е решен в началото на 881 г. в полза на архиепископа.

Инспириран от молбата на верни на краля членове на кралския Съвет, както и от напредналата си възраст, Хинкмар се заема да напише последното си голямо съчинение за поука на повторно коронования през декември 882 г., след смъртта на брат си, Карлман (879–884) под заглавие „Admonitio Hinkmari archiepiscopi ad episcopos et at regem Karlomannum per capitula“ („Предупреждение в глави от архиепископ Хинкмар до епископите и до крал Карлман“), общоизвестно като „De ordine palatii“ („За реда в двореца“). На 21 декември Хинкмар умира в Еперне, където е избягал от набезите на норманите. Така завършва живота си архиепископ Хинкмар. Той е погребан според завещанието си до гроба на св. Ремигий в църквата в Реймс.

Неговата духовна сила и непреклонна воля да наложи Нравствеността, Законността и Справедливостта във всички сфери на обществения живот, в които е бил пряк участник, са оценили високо редица видни личности на IX в. като например Рабан Мавър, най-големият учен и теолог в Източнофранкското кралство. С живота и делото си Хинкмар е успял да реализира стремежа си да докаже своята независимост като политическа и духовна личност, да потвърди, че винаги е поставял интересите на кралството над личните си интереси и ги е обслужвал според силите си, надраствайки своите съвременници с енергията, националната си позиция и отговорността към всяко свое действие. За съжаление, имаме малко лични свидетелства за него от съвременниците му. Първият, който ни оставя неоценими сведения за живота му, е хронистът Флодоард от X в., автор на четири томната „История на Реймската църква“, от която третият том е посветен изцяло на живота и делото на най-известния архиепископ на Реймс. Освен това в архива на Реймската църква са съхранени копия от повечето негови съчинения, като преписите от тях стигат най-късно до XI в.

2. ТРАКТАТЪТ „DE ORDINE PALATII“. СТРУКТУРА НА ДВОРЦОВОТО И ДЪРЖАВНОТО УПРАВЛЕНИЕ ПРИ КАРЛ ВЕЛИКИ

Най-напред дължим едно важно уточнение относно превода на трактата и анализа му. Терминът **palatium** в превод от латински означава „императорски дворец“, „палат“ „кралски двор“, т.е. заглавието резонно следва

⁶¹ *Schrörs, H.* Цит. съч., с. 435.

да е „За реда в двореца“ или „За реда в кралския двор“. И двата термина се срещат в текста на трактата като взаимно обусловени и смислово прекриващи се, ето защо в анализа ще ги употребяваме като две паралелни понятия. И второ важно уточнение: дворецът (дворът) при Адалард (Хинкмар) като персонално и пространствено цяло се разглежда включен в един много по-широк фон, а именно – този на държавното управление. След описание на двореца (двора) като организирано в определен ред управленско и икономическо цяло – **ordo palatii** (в IV и V глава), в VI и VII глава се представя другата сфера – **ordo regni**, механизмът на държавното управление, като негово съдържателно и логично продължение. В основата на тази концепция стои идеята, залегнала като основна в първоизточника, че дворецът (дворът) е прообраз на държавата – идея, почерпана от множество антични и християнски автори.

„За реда в двореца“ е от тези съчинения на Хинкмар, които не са били съхранени в Реймския архив. През 1930 г. в Базелската библиотека се откриват няколко събрани негови съчинения – ръкописи, между които и „De ordine palatii“. Дотогава имаме сведение за съществуването на този труд единствено от печатното издание на Йохан Мюзеус от 1602 г., което, за съжаление, е изгубено, но е успяло преди това да послужи за редица по-късни издания, от които по-важни са следните: *Hincmari archiepiscopi Remensis Opera, cura et studio Iacobi Sirmondi, t. II, Lutetiae Parisiorum, 1645, 201–215*; *J. Migne, PL, t. 125, Parisiis, 1852, Sp. 993–1008*; *Hincmar, De ordine palatii. Texte latin traduit et annoté par M. Prou – Bibliothèque de l' Ecole des Hautes Etudes 58, Paris, 1885*; *Hincmarus, De ordine palatii, edidit V. Krause = MGH Fontes iuris Germanici antiqui in usum scholarum 3, Hannoverae et Lipsiae, 1894*; *MGH Capitularia regum Francorum, t. II, Hannoverae, 1897, 517–530*.

За анализа на съчинението използвахме най-новото немско-латинско издание: *Hincmarus <Remensis>, De ordine palatii. Hincmar von Reims. Hrsg. u. übers. von Th. Gross u. Rudolf Schieffer. Hannover, 1980 = MGH Leges 8, Fontes iuris Germanici antiqui in usum scholarum separatim editi: 3*.

Трактатът се състои от две отделни тематични части. Първата част (глави I–III), написана в пряка връзка с ревизираните от Хинкмар актове на събора във Фисмес от 881 г., е посветена на въпроса за устройството на обществения ред и по-специално за произхода на епископската служба и задачите на епископите. Заедно с това се разглежда и важният въпрос за същността на кралската длъжност и задачите на краля. Втората част на трактата (глави IV–VII) представя организацията на дворцовото и на държавното управление от времето на Карл Велики. Както посочихме, смисловото звено между двете части се базира на убеждението на архиепископа за същностната връзка между устройството на двора, **ordo palatii**, и на държавата, **ordo regni**.

В пролога на съчинението си Хинкмар, обръщайки се назад към времето на минало величие на кралството, обосновава написването на трактата с моралното си задължение като духовен глава на обществото и с грижата си за мира и реда в Църквата и Държавата, и посочва следната причина за това: „Поради моята напреднала възраст и опит в църковната служба вие, наследници, добри и разбрани мъже, се обръщате за съвет към мене. Аз участвах в управлението на Църквата и двора, когато те бяха щастливо водени по време на могъществото и единството на държавата, и аз слушах съвета и учението на онези, които водеха светата Църква в истинност и справедливост, както и на тези, които управляваха в миналото укрепената държава с повече успех. [...] Ето сега аз трябва да представя с цел обучението на този млад мъж, нашият нов крал, и за да се възстановят правото и мирът в Църквата и Държавата, църковното устройство и управлението на кралския двор в свещения палат (**sacrum palatium** – подч. мое, В. Г.) така, както съм ги виждал и преживял, за да може кралят в своята младост да се оформи под влияние на това учение и да е в състояние да се хареса на Бога като владетел, да управлява щастливо в този живот и когато му дойде времето, от това земно царство да отиде във вечното“⁶².

Хинкмар продължава по-нататък: „Така нашият господар кралят трябва да разбере до каква служба е достигнал, и би трябвало да се вслуша в предупреждението на краля на кралете (Христос – б. м., В. Г.), който му казва, както и на другите крале: „Ето вие, крале, внимавайте; вие, които съдите на земята, поучете се. Служете на Господа в смирение и страх и Го хвалете с трепет. Бъдете кротки, да не би някой ден Господ да се разсърди и да ви помете от правия път; [...] Той (кралят – б. м., В. Г.) трябва да слуша Свещеното Писание, което му предписва: обичайте справедливостта, с която управлявате на земята. Мислете за Господа в истинския смисъл и Го търсете истински със сърцето си, защото в човек с лош дух няма да влезе мъдростта, и няма да живее в тяло, което е отдадено на греховете“⁶³. Хинкмар подчертава няколко реда по-нататък, по аналогия с думите на

⁶² De ordine palatii, Prolog, p. 33–34. „Pro aetatis et sacri ordinis antiquitate posteriores tempore, boni et sapientes viri, rogatis exiguitatem meam, ut, qui negotiis ecclesiasticis et palatinis, quando in amplitudine et unitate regni prospere agebantur, interfui et consilia doctrinamque illorum, qui sanctam ecclesiam in sanctitate et iustitia rexerunt, sed et eorum, qui soliditatem regni tempore superiore prosperos disposuerunt audivi [...] ad institutionem iustius iuvenis et moderni regis nostri et ad reerectionem honoris et pacisecclesiac ac regni ordinem ecclesiasticum et dispositionem domus regiae in sacro palatio, sicut audivi et vidi, demonstrarem; quatinus in novitate sua ea doctrina imbuatur, ut in regimine regni Deo placere et in hoc saeculo feliciter regnare et de praesenti regno ad aeternum valeat pervenire.“

⁶³ Пак там, с. 36: „Intelligat igitur dominus rex, ad quod officium est proventus, et obaudiat commonitionem atque comminationem regis regum dicentis ei cum aliis regibus: Et nunc reges, inquit, intelligite: erudimini, qui iudicatis terram. Servite Domino in timore et exultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via iusta; [...]. Obaudiat etiam sanctam scripturam sibi praecipientem: Diligite iustitiam, qui iudicatis terram.“

пророк Иезекиил (Ветхий завет, книга на пророк Иезекииля, 33:7), правото на епископите на критика и контрол над кралете.

При разглеждането на темите в първа част ще се спрем най-напред на въпроса за същността на кралската служба, който е свързан с анализа на втората част от трактата.

Опирайки се на думите на папа Геласий I (492–496) и на актовете на синода във Фисмес от 881 г., чийто редактор е, Хинкмар отбелязва, че съществували два порядъка, **ordines**, които управлявали света: светият авторитет на свещениците – „**auctoritas sacra pontificum**“, и този на кралската власт, „**regalis potestas**“⁶⁴. Към всеки порядък се числели хора с различен ранг и служба, поели своите съответни задължения, и добавя: „Всеки в своето съсловие и професия трябва да се отнася грижливо към името, което му е дадено при определяне на мястото му в порядъка, и преди всичко да полага усилия да не се отклонява от това име в своите професионални действия“⁶⁵. За краля той посочва съответно следното: „Също и кралят трябва да пази достойнството на своето име. Името „крал“ включва в себе си именно смисъла да заема спрямо всички поданици службата на водача. Но как би могъл някой да укорява другите, който не променя постоянно към по-добро собствените си навици? Защото само чрез справедливост ще се издигне тронът на владетеля и чрез истина се закрепва властта над народите“⁶⁶. Тук владетелят е наречен **rector** и това, според Хинкмар, била най-важната му функция, поставена от Бога.

Хинкмар обръща внимание върху значението на спазването на законите от двата порядъка на обществото. Следвайки Исидор Севилски, епископ от средата на VII в., един от фундаменталните християнски авторитети след Аврелий Августин, архиепископът акцентира и като теолог, и като юрист особено силно върху значението на светския Закон, на който били длъжни да се подчиняват и светските управници, не само поданиците. Владетелите управлявали страната по два начина: чрез законите и капитулариите на предшествениците си и чрез собствените им закони, одобрени чрез общото съгласие на верните им хора. По Божия воля те били приели да защитават

Sentit de Domino in bonitate, et in simplicitate cordis quaerite illum; quia in malivolam animam non introbit sapientia nec habitabit in corpore subdito peccatis“.

⁶⁴ Пак там, гл .II, с. 42: „Unde, sicut beatus papa Gelasius ad Anastasium imperatorem ex sacris scripturas demonstrat et in his, quae nuper apud martyrium sanctae Macrae in synodo gesta sunt, continetur, duo sunt, quibus principaliter unacum specialiter cuiusque curae subiectismundus hic regitur: auctoritas sacra pontificum et regalis potestas“.

⁶⁵ Пак там: „Diligenter igitur quisque debet in ordine et professione sua, quo nomine censetur, attendere et magnopere providere, ne a nomine discordet officio“.

⁶⁶ Пак там, с. 45: „Et rex in semetipso nominis sui dignitatem custodire debet. Nomen enim regis intellectualiter hoc retinet, ut subiectis omnibus rectoris officium procuret. Sed qualiter alios corrigere poterit, qui proprios mores ne iniqui sint non corrigit? Quoniam iustitia Regis exaltabitur solum et veritate solidantur gubernacula populorum“.

Църквата и нейния имот. Архиепископът набляга на следното положение: на духовни длъжности, особено на епископското място, трябвало да се избира чрез одобрението на краля, чрез избора от клира и народа и със съгласието на епископите от съответната провинция само хора по Божия воля – т.е. не такива, чието избиране чрез подаръци, подкупи, обещания, роднински връзки и пр. можело да противостои на Божия закон. По същия начин и кралят не трябвало да се подвежда от недостойни хора чрез техните ласкателства, подаръци или покорство, или да защитава определени (негови) хора поради роднински чувства, с което действал греховно срещу Бога, Църквата и Държавата⁶⁷. Хинкмар цитира също така шестия откъс от съчинението на Псевдо-Киприян „De XII abusivis“ („XII злоупотреби“), който се отнася до властовото управление, именно – че с Божията помощ тези, които имали власт и „се определят като господари“, трябвало да имат способността да бъдат такива по причини и с помощта на Бога, защото: „нищо не струва властта, когато нейният носител не притежава сам постоянно желание за работа“⁶⁸. И продължава друга мисъл на Псевдо-Киприян, на която самият той отдава голямо значение: че за един владетел били най-важни три неща – да предизвиква страх (terror), да въвежда ред (ordinatio) и да събужда любов (amor)⁶⁹.

Казаното дотук по отношение службата на краля може да се определи като едно малко „огледало на владетеля“, с интенции, които са развити по-пространно от Хинкмар в произведението му от 873 г. „De regis persona et regio ministerio“ („За личността на краля и за кралската служба“).

Изказаните мисли в първата част на трактата отразяват не само теорията, но и практиката на държавното управление и набелязват съществуващите проблеми в тази област. По този начин, чрез опита си, Хинкмар учи младия владетел да се пази от неправомерни действия в управлението си.

В края на III глава архиепископът посочва, че всичко казано дотук от него за дейността на Църквата и нейните водачи, за задълженията на краля и за управлението на държавата било съгласно актовете от Фисмес, написано било с оглед на Свещеното Писание, църковните отци и постановленията на християнските крале. И приключва с изказването, че е познавал в своята младост

⁶⁷ Пак там, с. 50: „[...] ita rex custodire debet, sicut sanctus Augustinus demonstrate, ne muneribus vel blanditiis cuiusquam scelerati pelliciatum vel adulationibus decipiatur, nec qui buscunquepropinquitatis necessitudinibus coniunctis contra Deum santamque ecclesiam atque rempublicam perverse agentibus affectu carnali parcat [...]“.

⁶⁸ Пак там: „Et quicumque in omni ordine et professione in dominatione constituuntur et domini appellantur, sicut sanctus Cyprianus in sexto abusivis gradu demonstrate, dominationis virtutem auctore et cooperatore Domino teneant, quia nihil proficit dominandi habere potestatem, si dominus ipse non habeat et virtutis rigorem“.

⁶⁹ Пак там, с. 52: „Tria ergo necessaria hic qui dominantur habere oportet, terrorem scilicet, ordinationem et amorem“.

Адалард, абат на Корби, близък роднина и съветник на Карл Велики, един от най-влиятелните хора в кралството, чието съчинение за устройството на двора бил чел и преписал⁷⁰.

Вероятно личната им среща е била през годините 822–823 в двора на Луи I Благочестиви, където Хинкмар се запознава с неговата, за съжаление незапазена за историците, „*Libellus de ordine palatii*“ („Книжка за реда в двореца“). Адалард е бил от 781 г. нататък регент в Павия на сина на Карл Велики – Пипин, крал на Италия (781–810), а от 811 г. до 814 г. е регент на сина на Пипин – Бернхард Италийски. От 814 г. до 821 г. по заповед на Луи I Благочестиви Адалард е в изгнание, но после е възстановен в правата си и се връща в Аахен през 821 г. Умира през 826 г.⁷¹ Според най-новите изследвания⁷² той е създал своето съчинение за устройството на франкския двор, чието заглавие е било вероятно „*De ordine palatii et reipublicae dispositione*“ („За реда в двора и за положението в държавата“) или „*De ordine palatii et dispositione regni*“ („За реда в двора и за положението в кралството“), в годините, когато е бил регент на Пипин или на сина му, т.е. или след 781 г., или в периода 811–814 г. Целта му е била да запознае краля като бъдещ управник с организацията на дворцовото управление и с това на кралството.

Тъй като, подобно на Адалард, Хинкмар е имал същото национално отговорно чувство за съдбата на кралството, той използва изчерпателно труда на абата на Корби с цел да насърчи морално току-що стъпилия на престола Карлман. Четейки и „преписвайки“ труда му, той е променил някои глави, пасажи и думи от текста по свое усмотрение.

По най-важния въпрос, който генерално засяга анализа на текста на Хинкмаровото произведение, а именно дали по съдържание то се отнася за времето, когато го е написал Хинкмар, т.е. за края на IX в., или за времето на Карл Велики (768–814), повечето историци⁷³ са единодушни: сравнено с други данни на съвременето му като например писмата на Алкуин или на епископ Теодулф от Орлеан или други извори от епохата IX в. като „Капитуларий за именията“, съчинението предава достоверно функционирането на двора при Карл Велики.

Както сочат изследванията, Хинкмар се е придържал общо взето стриктно към текста на Адалард. Неговата цел е била да не променя основното му съдържание, за да може да изобрази **един идеален модел** на кралски двор, и е считал представеното от Адалард като образцов пример за това. Самият ар-

⁷⁰ Пак там, с. 54: „*Adalhardum senem et sapientem domni Karoli magni imperatoris propinquum et monasterii Corbeiae abbatem, inter primos consiliarios primum, in adolescentia mea vidi. Cuius libellum de ordine palatii legi et scripsi [...]*“.

⁷¹ За него по-подробно при *Kasten, Br: Adalhard von Corbie. Die Biographie eines karolingischen Politikers und Kloostervorstehers. = Studia humaniora. Bd. 3. Düsseldorf, 1985.*

⁷² Пак там, с. 79.

⁷³ Срв. *Brühl, C.* Цит. съч., 48–50.

хиепископ е приемал **като образец двора на Карл Велики**, който е познавал отблизо и който е бил за него във всяко едно отношение връх в управлението на Франкското кралство. От друга страна, Хинкмар е искал да представи на своя млад владетел най-вярна картина на функционирането на дворцовото и държавното управление от времето на Карл Велики⁷⁴.

И досега остава недоизяснен въпросът доколко Хинкмар внася свои промени в текста на първоизточника. Те са неизбежни като факт, защото прозират от промените в кралския двор до края на IX в. и от собствените му политически концепции. Такива интервенции в текста на Адалард по принцип са малко, предполагат се известни съкращения в частта за дворцовото устройство и редица стилистични промени при някои от термините, с които са означени службите в двора, напасващи имената им към времето на Хинкмар. Изключение от това правило прави известният откъс за апокризиара („**apocrisiar**“), който е внесен изцяло от Хинкмар. От друга страна, поради загубата на Адалардовия труд и невъзможността да се сверят първичният текст и редакцията на Хинкмар, автори като Луис Халфен⁷⁵ дори оспорват Адалардовото съчинение като база на труда на „*De ordine palatii*“. Тази теза е оборена най-добре от немските историци Хайнрих Льове и от Карлрихард Брюл, които споменахме по-горе.

2. 1. Хинкмаровата част за апокризиара

Втората част на трактата, започваща с IV глава, има за начало думите на Адалард, че цялото кралско управление, **totius regni status**, се състояло от две сфери: **ordo palatii**, дворцовото управление, и **ordo regni**, управлението на кралството⁷⁶. Според Хинкмар/Адалард двете сфери функционирали свързано една спрямо друга: „Относно първата сфера, то кралският двор е устроен в състава на цялото управление на кралството по следния начин: най-високият ранг имат кралят и кралицата с тяхното благородно потомство, като духовните и светските, както и личните въпроси през цялото време са в ръцете на следните служители [...]“⁷⁷. **Palatium regis** тук е термин с персонално, личностно съдържание, характеризиращ конкретната управленска структура на двореца. Повече сведения за нея даваме по-долу в част 2.2 на изложението.

⁷⁴ Halphen, L. Le De ordine palatii d' Hincmar. = Revue Hist. 183 (1938), 1ff.

⁷⁵ Löwe, H. Hinkmar von Reims und der Apokrisiar. Festschr. f. H. Heimpel 3, 1972, 19–56.

⁷⁶ De ordine palatii, гл. IV, с. 56: „Primam videlicet divisionem esse dicens, qua assidue et indeficienter regis palatium regebatur et ordinabatur; alteram vero, qua totius regni status secundum suam qualitatem studiosissime providendo servabatur“.

⁷⁷ Пак там: „In prima igitur dispositione regis palatium in ornamentototius palatii ita ordinatum erat:Anteposito ergo rege et regina cum nobilissima prole sua tam in spiritalibus quamque et in saecularibus atque corporalibus rebus per hos ministrosomno tempore gubernator[...]“.

Но вместо да продължи с изреждане на състава и функциите на служителите, както е по текста на Адалард, Хинкмар вкарва по свое усмотрение на това място, заемайки цялата IV глава, част от V и началото на VI глава, текста за апокризиара, представен от него като най-висше духовно лице в двора на Карл Велики. Тази институция възникнала, както описва той, още при преместване на императорския център от Рим в Константинопол при император Константин Велики. За да се запазела постоянната връзка между папската курия и Константинопол, била създадена институцията на апокризиара – постоянен пратеник на папата при двора на императора. Хинкмар прехвърля този пост към Франкското кралство, дори твърди, че той е съществувал още при Мерovingите, което не отговаря на историческата истина.

Историческите данни сочат, че тази институция е съществувала като посредническа между императора и папата през втората половина на IX в. само във Византия. Оттам тя е могла да бъде известна евентуално на Адалард и възприета от Хинкмар.

В трактата на Хинкмар апокризиарът – обозначен в текста като **capellanus** или **palatii vel custos**⁷⁸, упражнявал контрол над целия придворен клир като най-висш духовник при двора. Нему бил подчинен канцлерът, **summus cancellarius** – важна длъжност на ръководител на канцеларията при двора, който по времето на Карл Велики е бил подчинен съответно на капелана на дворецовата църква, **summus capellanus**. За последните две длъжности ни е известно важното обстоятелство, че именно при Луи I Благочестиви (814–840) службите на канцлера и на капелана получават предиката **summus sacri palatii** – капеланът се нарича вече архикапелан, а канцлерът – архиканцлер, и че те почти се изравняват по значение. Това илюстрира издигането на ранга им, включително и разширяването обсега на техните функции като цяло през IX в.

Пасажите на Хинкмар за апокризиара в IV глава относно произхода на тази длъжност – времето на Константин Велики, тезата му, че функциите му били изпълнявани и от други църковни чинове като дякони, свещеници, епископи и капелани, което всъщност е напълно неканонично и исторически невярно (Хинкмар упоменава за времето на кралете Пипин III Къси, Карл Велики и Луи I Благочестиви като апокризиари капеланите Фулрад, Ангилрам от Мец, Хилдебалд, Хилдуин, Фулко и Дрого – дворецови служители със високо положение в двора), свидетелстват, според нас, за силното желание на Хинкмар да докаже съществуването на такава институция с нейните посреднически функции между франкския епископат и папата, както и с доминиращото ѝ положение над всички светски и църковни лица в двора.

Вероятно архиепископът се е нуждаел от съществуването именно на такава водеща църковна институция с функции, еквивалентни по обем и сила на водещата в светската сфера длъжност на пфалцграфа. Вероятно в нея той

⁷⁸ Пак там, с. 63.

е виждал средство срещу все по-засилващите се отцепнически тенденции на магнатите спрямо краля, както и като щит срещу евентуална намеса на Папството във вътрешните работи на Западнофранкската църква. Тук трябва да добавим още, че посредством акцента върху поста на апокризиара Хинкмар е работел по посока на доказване на завишени митрополитски права по презумпция, както установихме по-горе.

Предпочитанието на архиепископа към съществуването на този пост можем да обясним от друга страна с факта, че поради влошени отношения с Шарл Плешиви след получаване на императорската титла през 875 г. почетният пост „папски викарий за цяла Галия и Германия“, който е бил обещаван на Хинкмар от краля, бива даден на архиепископ Анзегис от Сенс.

С оглед на гореказаното частта за апокризиара се оценява от изследователите като най-неисторичната част в съчинението на Хинкмар. Тук ясно се вижда намесата на архиепископа в текста на Адалард. Но изложението за устройството на двореца (двора) е предадено дословно по оригинала. Ще се спрем на устройството на дворцовото управление при Карл Велики с някои исторически препратки от наша страна.

2. 2. Организация на дворцовото и държавното управление при Карл Велики според „De ordine palatii“ на Хинкмар

По-горе установихме смисловата и функционалната връзка между двете сфери на управление на кралството, ето защо ще анализираме **ordo palatii** в контекста на **ordo regni**.

Преди да се спрем конкретно върху устройството на двора, ще уточним, че дворът, на латински **aula, palatium**, се среща в произведението и в други извори на времето в две основни значения. Първо, дворът се разбира като локално пространство – това са кралските пфалци, в които кралят се е настанявал със свитата си. Известно е, че кралят е управлявал, пътувайки (традиция от времето на Меровингите), поради необходимостта владетелят да контролира, да правораздава, да законодателства и да наказва по места в обширното кралство, реализирайки по този начин върховната си власт над поданиците. Пътуващото кралство е нормалната форма на упражняване на властта през Ранното средновековие в повечето западноевропейски държави. В пфалците дворът е празнувал църковни празници, провеждали са се големите имперски събрания или са се разисквали следващите задачи, свързани с подготовката на новите походи. Най-предпочитани пфалци, до избирането на Аахен като постоянна кралска резиденция от 894 г. нататък, според итинерара на Карл Велики, били Херстал, Киерси, Вормс, Диденхофен, Атини и Нимеген, възникнали във връзка с военните походи на Карл Велики на юг, запад и югозапад. Общо резиденциите при неговото управление са били 250 на брой.

Дворът е представлявал в повечето случаи цял поселищен комплекс с главна зала за заседания, **aula regis**, със стопански постройки, с дворцова църква (**capella**) и крепостна стена или друг вид защитна ограда. Като синоними на **palatium** в изворите се срещат още латинските означения **villa, curtis, fiscus, castrum** и **civitas**.

Второ, дворът / дворецът като личностно пространство имплицира представата за съвкупността от хора, съставлящи обкръжението на краля. Повечето от тях заемат определени служби, както ще видим по-нататък, но освен тях, постоянното обкръжение на краля – съветниците, служителите и дворцовото духовенство, е имало гости, пратеници, бивши придворни и приятели на краля и др. Двете значения на двора – пространственото и персоналното, са взаимосвързани. Според нас в „За реда в двореца“ Хинкмар употребява термина **palatium** най-често в административно-социалното значение на думата: дворът като социална общност и като една строго изградена йерархия от държавни служители. Поради необходимостта голямото количество служители и придворни да бъдат изхранвани, дворът е функционирал и като добре организирано стопанство, а в областта на съдопроизводството и законодателството – като върховна институция начело с краля.

2. 2. 1. *Ordo palatii*

Както вече споменахме, IV глава започва с ключовото изречение, че, според Адалард, управлението на кралството се състояло от две сфери. Едната област, казва той, е онази, в която грижливо и непрекъснато бива уреждано домакинството на краля; другата обаче е тази, която опазва с най-голямо внимание съществуването на цялото кралство съобразно с неговото конкретно състояние. Ето неговото заключение: „Що се отнася до първата област, то кралският двор в *състава на цялостното управление на държавата* (к. м. – В. Г.) беше устроен по следния начин [...]“⁷⁹.

Този цитат, който повтаряме, е много съществен за разбиране на връзката между **ordo palatii** и **ordo regni**. Той доказва ясно мисълта на Адалард / Хинкмар, че дворът (дворецът) и кралството взаимно се обуславят и си принадлежат. Не съществува на практика строго деление между кралското домостопанство и имперското управление. Това е така, защото на практика **palatium** и **regnum** се определят от една и съща управленска структура, както ще видим в изложеното по-нататък. Това съчетаване на двата вида служби – дворцова и местна, е въведено от Пипин III Къси (751/752–768), който променя организацията на управление при Мерovingите. При мерovingските крале дворцовата администрация и местните длъжности – графове, абати, епископи, херцози и пр., са били отделени една от друга структу-

⁷⁹ Пак там, с. 57.

ри, т.е. носителите на регионална власт, управляващи от името на краля, не са били обвързани с длъжности в двореца.

Ръководейки се от своите разбирания, Хинкмар започва най-напред IV глава с описание устройството на кралския двор (дворец), в V глава се спира по-подробно на функциите на основните дворцови служби, а в VI глава разглежда порядъка в цялото кралство, **totius regni status**, като логично продължение на **ordo palatii**. Характерно за изложението му, което върви в тези пасажки почти без отклонения по Адалард, е, че дворцовите служби и техните функции са очертани от него ясно и стегнато. Те са представени от Хинкмар като **образцови структури**, като **норма** за държавно управление, което личи от цялостния стил и тон на изложението в „De ordine palatii“. Това обстоятелство обяснява защо службите са предадени в редакцията му до голяма степен стилизирано, дори отчасти идеализирано, както например пасажът за съветниците, **consilarii**, в VI глава. За този пасаж ще стане дума по-нататък. Причината трябва да търсим в споменатия вече стремеж на архиепископа да опише възможно най-добре картината на организацията на двора и кралството от времето на техния възход.

Дворът (дворецът) е представен от всички лица, които принадлежат към обкръжението на краля или са негови служители. Начело на двора и на държавата стои кралят. Главна предпоставка за върховната му власт е обстоятелството, че той е избран от магнатите и миропомазан по Божия воля от епископите. От времето на Карл Велики кралят се титулува „крал по Божия милост“ – това е част от пълната титулатура на франкския крал и император, съставена в следния вид след коронацията му през 800 г.: „Carolus serenissimus augustus, a Deo coronatus magnus pacificus imperator, Romanum gubernans imperium, qui et per misericordiam Dei rex Francorum et Langobardorum“, или: „Карл, най-светлейшият август, от Бога коронован, великият носещ мир император, който управлява Римската империя и също така по Божия милост е крал на франки и на лангобарди“⁸⁰. В тази формула е синтезирана идеята за мисията на император Карл – да е обединител и носител на мира сред народите в империята. В нея е фиксирана също така важната интенция за кралската супремация и независимост спрямо Църквата, особено много използвана от **regnum** в противоборството му със **sacerdotium** през цялото Средновековие, а именно – фразата „a Deo coronatus“. На кралската супремация и на директно обоснованата божествена власт на владетеля са се позовавали редица френски крале като Филип II Огюст (1180–1223) и Филип IV Красиви (1285–1314), както и германските крале и императори от династията на Отоните и Щауфените като Отон I (936–973) и Фридрих I Барбароса (1152–1190).

⁸⁰ По: Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Bd. 1. Hg. v. W. Hartmann. Stuttgart, 1995, p. 58.

Какви са били задълженията на краля като коронован от Бога владетел, вече видяхме в текста на глава III. Тук искаме да акцентираме отново на мисълта на архиепископа, че неговата длъжност представлява служение пред Бога, **ministerium Dei**, за което кралят е осветен чрез миропомазването. След функциите му на **rector** и **defensor** на поданиците най-важните качества на краля, отбелязани от Хинкмар в духа на античната традиция, са следните: кралят да бъде справедлив и да носи мир на своето кралство – да бъде **rex iustus et rex pacificus**. Този лайтмотив се повтаря на много места в текста на трактата.

Както се упоменава в началото на IV глава, „кралят, кралицата и благородното им потомство“ оглавяват дворцовата йерархия. За съжаление, за положението на кралицата в двореца имаме само едно свидетелство – това в текста на V глава на съчинението: „За доброто обзавеждане на двора и особено за украсата на краля (имат се предвид кралските инсигнии като скиптър, жезъл, корона и облекло – б. м., В. Г.), но също и за годишните дарове на кралските васали – като изключим снабдяването с храна и напитки и поддържането на конете – отговаряха главно кралицата и след нея сенешалът; и според спецификата на всяко едно нещо те се стремяха винаги да предвидят навреме бъдещите нужди, за да не липсва нищо в даден момент, когато имаше нужда от него“⁸¹.

Ще добавим, че правото на кралицата да бъде начело на кралското домакинство и да се разпорежда суверенно с тези задачи е потвърдено от едно единствено сведение в „Капитулария за именията“ на Карл Велики: „Желаем всичко, което ние сам или кралицата наредим на който и да е от нашите управители или което нашите министри, сенешалът или виночерпецът им сведат по издадена на плед (общо годишно събрание на поданиците) наша или на кралицата заповед, да бъде сторено според както им е било посочено. Оня, който поради небрежност пропусне нещо, щом това му се съобщи, да се въздържа от пиене, докато не се яви в наше присъствие или в присъствие на кралицата, за да поиска прошка“⁸². В случая виждаме „стопанската“ съотговорност на съпругата за доброто поддържане на кралските имения и за прякото подчинение на управителите, **iudices, domestici**, на кралицата. Откриваме също така интересния факт, споменат в текста, че сенешалът и виночерпецът, за които ще стане дума по-нататък, могат като кралски министри да представляват интересите на краля и кралицата пред **iudices**. Малкото единични

⁸¹ De ordine palatii, гл. V, с. 72: „De honestate vero palatii seu specialiter ornamento regali nec non et de donis annuis militum, absque cibo et potu vel equis, ad reginam praecipue et sub ipsa ad camerarium pertinebat, et secundum quisque rei quality atem ipsorum sollicitudo erat, ut tempore congruo semper futura prospicerent, ne quid, dum opus esset, ullatenus oportuno tempore defuisset“.

⁸² Цит. по: Deutsche Geschichte in Quelle und Darstellung. Capitulaire de villis. T. 16, p. 62.

сведения не дават основание да се определи дали кралицата е имала своя администрация или не. Според нас вероятно е повече второто предположение, съдейки по този кратък текст.

Както сочат сведенията на Адалард / Хинкмар в V глава, има постоянно и непостоянно обкръжение на краля. Към първото се числят дворцовите служби с техните помощници, постоянните съветници на краля и дворцовото духовенство – това е дворът (дворецът) в тесния смисъл на думата. В двора има също така временно пребиваващи гости – графове, абати, епископи, отделни поканени лица, пратеничества, гости и др. Това е дворът в широкия смисъл на думата. Междинна група, която се прекрива и с двете категории, са съветниците на краля, **consilarii** – светски лица или духовници. Такива могат да бъдат хора, упражняващи функцията на капелани, канцлери, управители на имения и др., които са имали високо положение в социалната йерархия на обществото и са били избрани лично от Карл Велики заради способностите им в управлението на държавата. Някои от тях са заемали постоянно висши постове в дворцовата администрация, други обаче са извикани от краля за определено време от провинцията, където са управлявали своя регион, трети са без титла и положение, но са търсени на кралските събрания от Карл поради мъдрите им съвети. Предполага се, че това са постоянните **consilarii** на краля. Те образуват Кралския съвет, с който той се съобразява по традиция при вземане на решения, като последната дума остава винаги за владетеля. По времето на Карл Велики Съветът не представлява институция. Упоменат е като такава обаче на пед през 803 г. в Париж, когато се изработва „капитуларий за допълване на законите“. Не се знае нищо конкретно за неговия състав.

Карл Велики наследява при самостоятелното си управление след смъртта на брат си през 771 г. в основни линии службите в двора на Пипин III Къси. Той оставя на постове им редица заслужили личности като канцлера Итаар, заместен впоследствие от Хитериус и по-нататък от Магинард. При него остава след смъртта на брат му Карлман като архикапелан абат Фулрад от „Сен Дьони“, чиято длъжност след смъртта му поемат епископът на Мец Ангилрам, а после – архиепископът на Кьолн, Хилдебалд. Както отбелязахме вече, кралят е използвал за изпълнение на дипломатически задачи и като свои пратеници по кралството и в Италия **missi dominici**, най-често това са били канцлерът и архикапеланът. Например, канцлерът Итаар е ръководил редица франкски посланничества до папата.

Централната администрация представлява съвкупност от служби, целящи точното формулиране и изпълнение на кралските решения и придвижване на текущите дела с цел освобождаване на краля от редица преки държавни задачи. Служителите на краля, неговите **ministri** (слуги, помощници в превод от латински) и васали, упълномощени от владетеля за задачите си и положили васална клетва пред него, управляват светските и духовните дела

в двора от негово име. Ще приведем дворцовите длъжности по реда, предаден от Хинкмар в V глава, където той ги подрежда според тяхното значение и близост до краля.

Тези, на които са поверени духовните задачи, са капеланът и канцлерът и те имат винаги духовен сан. Още при Пипин III духовните лица – капелани, сформират своя организация, наречена при Карл Велики **capella** или дворцова църква. Както отбелязахме по-горе, от времето на Луи I Благочестиви капеланът, ръководител на клириците в капелата, бива вече обозначен като архикапелан. Видяхме, че по свое усмотрение Хинкмар приравнява поста му с този на **апокризиара**. В V глава той съобщава следното относно тази длъжност: „Апокризиарът трябваше да се грижи за живота и реда в църквата, също и за споровете между каноници и монаси и за всичко, което касае двора в църковните неща, и до краля трябваше да стигне само онова, което не можеше да се реши напълно без него. Между другото той се грижеше не само за тези неща, касаещи украсата и провеждането на Божията служба, но и да даде на всеки от двора, който търсеше духовна утеха и упование, както беше необходимо, и дори когато някой не търсеше това, а той считаше за необходимо, той трябваше да положи усилия според характера на лицето да го спре от лошия път и да го насочи по пътя на спасението. Също и другите духовни дейности, които трябваше да се предвидят и изпълнят в двора както за всеки постоянно присъстващ, така и за временни посетители, включително и по отношение на светски неща [...] бяха поверени на неговата особена грижа [...] и не че нямаше някой друг, който да се отличава за слава на Бога с мъдрост и истинско смирение [...] но беше такъв обичаят, че той свършваше или заедно с апокризиара или поне по негов съвет нещата така, че да не стигне до краля нещо излишно или неподходящо“⁸³.

Интересното в този пасаж е доказателството за по-широки пълномощия, при необходимост обаче, на апокризиара или на архикапелана, и сам Хинкмар го характеризира в IV глава по следния начин: „[...] апокризиарът,

⁸³ De ordine palatii, гл. V, 68–71: „Apocrisarius quidem de omni ecclesiastica religione vel ordine nec non etiam de canonica vel monastica altercatione seu quaecunque palatium adibant pro ecclesiasticis necessitatibus, sollicitudinem haberet, et ea tantummodo de externis regem adirent, quae sine illo plenius diffiniri non potuissent; ceterum ut non solum de his, quae ad eos specialiter de omni ornamento vel officio ecclesiastico infra palatium agenda pertinebant, verum quoque et omnem consolationem spiritalem sive consilium totius palatii quicumque quaereret, apud eum, ut necesse erat, fideliter inveniret, et qui non quaereret, et tamen ipse apud aliquem necessarium esse sentiret, iuxta personae qualitatem, et a perverse sensu vel opera retrahere et ad viam salutis convertere studeret [...] non ita, ut alter ullus sive palatinus sive externus superveniens sapientia et vera devotione per Dei gratiam illuminatus tale aliquid minime ageret, sed maxime consuetude erat, ut tunc cum eodem apocrisario partier aut certe per eius consilium, quod erat agendum, ageret, ne forte quid minus utile aut indignum regi surreperet“.

когото при нас наричат капелан или пазител на двора [...]”⁸⁴. Ще видим по-нататък, че смесени по характер задачи са поверени на повечето дворцови служители, чиито длъжности на практика взаимно се допълват и понякога препокриват.

Канцлерската длъжност, която има късноримски произход и съществува поначало във Византия, е заемана от **summus cancellarius**, ръководител на дворцовата канцелария. Тя е била подчинена първоначално на архикапелана и въведена при Каролингите като самостоятелно отделение в дворцовата администрация след 808 г. На канцлера са подчинени нотари и писари, най-често от нисш произход, но без изключение клирици. Канцлерът обаче е нещо повече от началник на отдела за писане и подпечатване. Той е бил образовано лице и значението му непрекъснато е нараствало, колкото повече се разширявало кралството на Карл Велики. Докато от канцеларията на Пипин III са били изпращани по 1–2 указа годишно, при него канцлерството е издавало по 4 указа годишно в кралството. Той е изпълнявал и дипломатически задачи, както видяхме. Канцлерството е издавало значителен брой документи – грамоти, послания и разпоредби из цялата страна. В канцеларията се е пазел кралският архив. От голямото законодателство на Карл Велики са редактирани обаче много малко капитуларии при канцлера и неговите служители **refendarii**, защото е известно, че извън обсега на канцеларията са били изготвяни грамотите на дворцовия съд, капитулариите и кралската кореспонденция. По заповед на Луи I Благочестиви абатът на „Сен Вандрий“ Анзегизел съставя през 827 г. сборник от всички намерени от него капитуларии, общо 29, но според историците те трябва да са били над 80 от този период. Явно част от тях са били изгубени или унищожени. В долния край на кралските разпоредби се е полагал белег от печата на владетеля, който е представлявал антична инталия и е бил два вида – голям, за тържествени случаи, и малък.

Двамата полубратя на Карл Велики – Дрого и Хуго, са заемали от 834 г. нататък двата поста, които са се означавали в изворите след 814 г., както установихме, като **summus sacri palatii cancellarius** и **summus sacri palatii capellanus**⁸⁵.

Длъжността на канцлера обаче не се споменава повече в изворите на Западнофранкското кралство след 860 г. Предполагаме, че по тази причина Хинкмар не е счел за необходимо да добави нещо за нея към текста на Адалард в V глава. За канцлера се съобщава от Хинкмар само следното в IV глава: „На капелана бил придаден висшият канцлер, който се наричал преди „a secretis“ и комуто са били подчинени умни, разбрани и верни мъже, които

⁸⁴ Пак там, гл. IV, с. 62: „Apocrisarius autem, quem nostrates capellanum vel palatii custodem appellant [...]“.

⁸⁵ *Boshof, E. Ludwig der Fromme. = Gestalten des Mittelalters und der Renaissance. Darmstadt, 1996.*

са записвали документите на краля, без да търсят някаква облага от това, и са запазвали неговите тайни⁸⁶.

От светските длъжности, чиито функции се проследяват в V глава, най-значима е тази на палатинския граф (или пфалцграфа), **comes palatii** – една типично кралска длъжност още от времето на Меровингите, заемана от най-знатните светски лица. Тя има първоначално административни, по-късно и съдебни функции. При Каролингите съдебните правомощия на пфалцграфа се разширяват и под негово ръководство се създава самостоятелна канцелария. Палатинският граф ръководи кралския съд, последната и най-висша съдебна инстанция в кралството. Той поема за преглеждане спорните или несправедливо решените дела в кралството, обсъжда предварително с юристи някои от делата, които има да се решават от дворцовия плед, за да не се претоварва той. Кралят запазва за себе си решаването на най-трудните случаи. За своята работа *comes palatii* се явява всяка сутрин при краля на отчет. След разпада на империята на Карл Велики отделните кралства запазват своите пфалцграфове, което говори за голямото значение на тази служба.

В текста на V глава функцията му е охарактеризирана по следния начин: „Пфалцграфът е зает освен с многобройни различни неща главно с всички правни спорове, възникнали навън (от двора – б. м., В. Г.), като при една справедлива присъда тя трябва да се види правилно ли е дадена или неправилно, и тя да се върне на пътя на справедливостта, за да намери той удовлетворение както пред Бога заради справедливостта си, така и пред хората заради спазването на законите. Ако обаче става дума за случай, който светските закони в техните казуси не могат да решат, или който според обичайното право е решен по-сурово, отколкото могат да разрешат насоката на християнството и светото учение, то той трябва да бъде представен на краля за смекчаване, за да може той заедно с онези, които познават правото от двете му страни, и се страхуват повече от Бога, отколкото от човешките закони, така да реши, че и двете неща да се спазят, ако може, но иначе светският закон с основание трябва да отиде на заден план и да се спази Божията справедливост“⁸⁷.

От текста става ясно, че длъжността на пфалцграфа е трябвало да служи и като посредническо звено между просителите от цялото кралство и краля, подобно както и капеланът – отговарящ за всички църковни и духовни потребности на населението, е бил медиатор между него и краля.

Тук освен това е залегнала идеята за важността на справедливото решение и на светския Закон, съжителстващ в правораздаването с обичайното право. Както висшият съдебен орган в лицето на **comes palatii**, така и кралят,

⁸⁶ De ordine palatii, гл. IV, 63–65: „Cui sociabatur summus cancellarius, qui a secretis olim appellabatur, eranrque illi subiecti prudentes et intelligentes ac fideles viri, qui praecepta regia absque immoderate cupiditatis venalitate scriberent et secreta illius fideliter custodirent“.

⁸⁷ Пак там, гл. V, 71–73 .

според Хинкмар, е подчинен в личния и обществения си живот на законите, затова задължение на краля и юристите било да познават добре правото и да го прилагат в цялото кралство еднакво справедливо. Архиепископът е държал като ръководна линия през целия си съзнателен живот идеята за спазването на позитивния светски закон и на църковните норми от всички съсловия.

Следва описание на длъжността на камерхера, **camerarius**, известен при Мерovingите и като **cubicularius**. Той е подчинен и свързан на първо място с кралицата, отговаря за финансовите въпроси (хазната), за „кралската украса“ – **ornamentum regale** (т.е. за кралските инсигнии), а също така за кралското съкровище и за подаръците от пратеничествата и традиционните дарове на кралските васали, **dona annualia**. В текста за него е казано следното: „За доброто функциониране на двора и особено за кралската украса, но също и за годишните дарове на васалите – като изключим снабдяването с храна и пиетие и поддържането на конете – бяха отговорни главно кралицата и камерхерът; и според особеностите на всяко нещо те се стремяха винаги да предвиждат бъдещата нужда, за да не липсва нещо необходимо във всеки един момент. Камерхерът упражняваше надзор и над подаръците на многобройните посланичества, ако по заповед на краля не се касаеше за неща, които биха били решени по-добре от него и кралицата. Всички тези и други дейности имаха за цел да може нашият крал, освободен от всяка грижа за дома и двора (доколкото това беше възможно), да отправя своята надежда постоянно към всемогъщия Бог и да държи своето съзнание винаги готово за управление и съхранение на цялото кралство“⁸⁸. Длъжността на камерхера е ориентирана приоритетно към материалната обезпеченост на двора и към опзване на кралското съкровище, иманентна част от символите на кралското достойнство. Така че по значение той стои в трактата пред трите отговорни за материалните нужди на двора лица – сенешала, маршала и виночерпеца.

В последния пасаж става ясно голямото значение на всички дворцови длъжности с оглед облекчаване на краля откъм неговите многобройни управленски задачи. Според нас този цитат също така подчетава връзката и зависимостта между **ordo palatii** и **ordo regni**.

Както е казано по-нататък в текста на V глава⁸⁹, за да се знае предварително на кое място и по кое време кралят ще пребивава и да се отправят своевременни заповеди към длъжностните му лица, и да може всичко да се приготви навреме за кралското посещение са отговорни три лица: сенешалът –

⁸⁸ Пак там, 73–75. Пасажът е продължение на текста в бел. № 81: „De donis vero diversarum legationum ad camerarium aspiciebat, nisi forte iubente rege tale aliquid esset, quod reginae ad tractandum cum ipso congrueret. Haec autem omnia et his similia eo intendebant, ut tab omni sollicitudine domestica vel palatine, in quantum rationabiliter et honeste esse poterat, dominus rex omnipotenti Deo spem suam indesinenter committens ad totius regni stratum ordinandum vel conservandum animum semper suum promptum haberet“.

⁸⁹ Пак там, с. 75.

seneschalk, sensecalkus, виночерпецът – **buticularius**, и маршалът, или шалмайстерът – **marescalk, Marschall, comes stabuli**.

Тези три длъжности, свързани с материалното снабдяване на двора, са възникнали още при Меровингите⁹⁰. При предишната династия управител на двореца след краля е бил майордомът, **maior domus**. При Каролингите по понятни причини, свързани с концентрацията на власт в ръцете на майордомите, длъжността изчезва и е заменена с тази на сенешала. Сенешалът пръв сред гореназованите три служби ръководи материалната част в палата, т.е. е главният иконом. Той отговаря за цялата прислуга и за всички служители в двора и ръководи експлоатацията на кралските домени. От него зависи потока на хранителни припаси към двора, нему са пряко подчинени управителите на домовете. Той бива натоварен в редица случаи с дипломатически и военни задачи от краля.

Виночерпецът е известен при Меровингите с две латински наименования – **scancio** и **pincerna**, а при Каролингите – с наименованието **buticularius**, и е отговорен за напитките на кралската трапеза, за управлението на кралските лозя и доставката на вино, но поема също така решаването на дипломатически и военни задачи.

Маршалът, или шалмайстерът, е отговорен за кралската конюшня. Неговите подчинени са наречени още при Меровингите **marescalci**. Маршалът е означен при Адалард / Хинкмар и като **comes stabuli**, т.е. тук можем да говорим за социално издигане на термина от времето на Меровингите – **marescalcus** прераства при Каролингите в титла от по-висш ранг – **comes stabuli**, конетабъл, граф, комуто са подчинени няколко маршала. Титлата е създадена по аналогия с тази на **comes palatii** и това са единствените аристократични служби в каролингския двор. **Comes stabuli** изпълнява особено важна функция при военните походи – той се грижи за изхранването на конете, за наличие в конния състав на допълнителни ездитни и товарни животни. Той отговаря като цяло за функционирането на транспортното дело в кралството, което е било една особено значима задача с оглед на необходимостта от бърза кореспонденция, доставки и пр.

Разглеждайки функциите на гореспоменатите длъжности, забелязваме, че държавните служители заемат различни нива в дворцовата йерархия, съотнасящи се с техния произход. **Seniscalcus** означава в превод от старогермански „старши слуга“, т.е. който е стоял начело на прислугата в германския дом, а **marescalcus** – „слуга за конете“. Тези длъжности са произхождали явно от средата на най-ниското ниво в домакинството – това на прислугата. Същото се отнася и за длъжностите на виночерпеца и на камерхера. Тези домашни служби са съществували още в началото на германското преселение на юг

⁹⁰ Ewig, E. Die Merowinger und das Frankenreich. = Kohlhammer Urbantaschenbücher 392. Stuttgart – Berlin – Köln, 2001, 91–93.

през I–III в. Немските историци приемат, че при франките те са най-старите длъжности в домо стопанството. От изворите за германските кралства, възникнали на територията на Западната Римска империя, като например лангобардския закон на крал Ротари (636–652) или Lex Visigothorum от VII в., става ясно, че тези длъжности са формирали министериялната администрация и в другите германски кралства.

С развитието на държавността при франките те са прераснали при Меролингите от домашни служби в дворцови и са се развивали с оглед решаване на усложнените управленски задачи при Каролингите. Някои от тях са получили ново наименование, бележещо по-високото им положение в двора в сравнение с това при предишната династия, като например виночерпецът, наричан при Адалард / Хинкмар вече **princeps pincernarum**, като сенешала, известен в биографията на Карл Велики от Айнхард „Vita Karoli Magni“ с почетното звание **regiae mensae praepositus**⁹¹, т.е. „началник на кралската маса“, или като маршала, както установихме по-горе. Тези три служби при Каролингите се заемат вече от знатни големци, които не извършват лично означените дейности, а ръководят своите подчинени.

Представените дотук от Хинкмар дейности са според него най-важните от всички **ministeria**, ядрото на дворцовите служби в кралския двор.

Това, което прави съчинението на Хинкмар много ценно за нас, е споменаването на други служби от по-нисш ранг, но много рядко срещани в изворите на епохата. Това са следните длъжности, изброени в IV глава: началникът по настаняването на двора, **mansionarius**; пазачът при вратите, **summus ostiarius**, и неговите подчинени – **ostiarii**; ковчежникът, **sacellarius**, и сходният по служба с него касиер, **dispensator**; началникът на винената изба, означен като **scapoardus**.

Mansionarius⁹² е отговорна служба, свързана с всичко, отнасящо се до настаняването на двора в кралските пфалци. Тази служба е възникнала във връзка с потребностите на „пътуващото кралство“ още при династията на Меролингите. **Mansionarius** е изпълнявал освен това значимата задача да определя размера и състава на задълженията – *servitium*, на кралските домени към двора, което е било съществена приходна част от материалното му снабдяване. Службата логично е била подчинена пряко на сенешала. Мястото се е заемало от няколко лица едновременно при необходимост. Както казва за него Хинкмар / Адалард: „На сенешала, виночерпеца и конюшния се е падала задачата, според вида и обема на службата им, да насочва главно усилията си натам, че назованите по-горе длъжностни лица, както и домакините, своевременно да знаят по кое време и на кое място ще пристигне кралят. Ако те го биха узнали по-късно, кралските

⁹¹ Einhardi Vita Karoli Magni. Hg. v. Oswald-Holder-Egger. Hannover – Leipzig, 1911, Cap.9. = MGH SS rer. Germanicarum 25, p. 12.

⁹² De ordine palatii, гл.V, 78–77, бел. № 176.

крепостни биха попаднали без вина в беда поради несвоевременното и прибръ-
зано изискване [...] По този начин информираните по-късно длъжностни лица
няма да поемат вина върху себе си за ненавременната експлоатация на зависи-
мите хора (*familia regis* в текста – б. м., В. Г.), както и ако събудят у тях едно,
макар и без да искат това, недобро посрещане и вълнение⁹³.

В този пасаж от текста става ясно, че зад управителите на именията се
очертава втори, по-широк кръг от хора – този на зависимите производители,
които всъщност носят издръжката на двора на гърба си. След общо съве-
щание и съответно разпределяне на отговорностите **iudices** е трябвало да
раздават властно указания, така че всички служебни хора на краля да знаят
колкото се може по-рано на кое място и по кое време кралят ще остане и
да могат да доставят и подготвят всичко необходимо. Този пасаж от „*De
ordine palatii*“ имплицира грижата на управлението на пфалците за тяхното
материално състояние и задачата те да не бъдат претоварвани от кралското
посрещане. Последното изказано мнение е изключително интересно, защо-
то хвърля светлина върху въпроса за социалния аспект на кралския обход по
териториите на империята.

Анализът на гореспоменатата длъжност, засвидетелствана в изворите
на каролингската епоха, показва, според нас, особено ясно функционалната
връзка между **palatium** и **regnum**. Според Адалард / Хинкмар **mansionarius** е
работел в пряка връзка със сенешала, с виночерпеца и маршала. Всички те са
били свързани с друг кръг от хора, които са били кралски служители, но не са
живеели в кралския двор – това са управителите на кралските имения, означе-
ни като **iudices** или **actores regis**⁹⁴. Тяхната дейност, само маркирана в текста,
дава обаче известна представа за базисните структури на кралския двор, без
които той не може да съществува – неговото редовно снабдяване с натуралии,
както и съществуването на голям административен апарат, обслужващ име-
нието с цел максимално задоволяване нуждите на двора във всяко едно от-
ношение. Първите три длъжности в административната йерархия на двора –
сенешалът, виночерпецът и маршалът, са били задължени, както текстът
показва, да информират **actores regis** предварително за времето, мястото и

⁹³ Пак там, с. 77: „Ad tres autem ministeriales, senescalcum, buticularium et comitem stabuli, secundum uniuscuiusque ministerii qualitatem vel quantitatem pertinebat, ut cum communi consensus de suo quisque ministerio admonendi non esset segnis, ut quantocius esse potuisset, omnes actores regis praescirent, ubi vel ubi rex illo vel illo tempore tanto spatio manere debuisset, propter adductionem vel praeparationem; ne forte tarde scientes, dum inopportuno tempore vel cum nimia festinatione exigeretur, familia regalis per negligentiam sine necessitate oprimeretur. [...] ne aut inde tarde scientes propter afflictionem familiae inopportuno tempore peccatum aut hi propter non condignam susceptionem, ac si bene voluissent, cum certe non volendo, sed non valendo, offensionem incurrerent“.

⁹⁴ Срв. *Brühl, C.* Fodrum, gistum, servitium regis. = *Kölner hist Abhandlungen*, Bd. 14/1, 1968, p. 100.

продължителността на кралското посещение, а **mansionarius** с тяхна помощ е бил длъжен да подготви подслоняването на кралския двор.

Summus ostiarius и неговите подчинени⁹⁵ са имали задължението да пропускат и настаняват приходящите в двора, също са помагали и при подготвяне на празненства в именията. През IX в. службата се слива с тази на камерхера.

Sacellarius⁹⁶ също е бил подчинен на камерхера и е помагал при съхраняване в *camera regis* на краля на следните неща: хазната, кралските инсигнии, *dona annualia* (доброволни дарове от поданиците, превърнали се през IX в. в държавни данъци) и даровете от пратеничествата.

На длъжността **dispensator**⁹⁷ като подчинен на камерхера е било поверено управлението на кралските финанси.

Scapardus⁹⁸ е длъжността на завеждащия винената изба. Тя е упомената в Адалардовото съчинение и е възприета безкритично от Хинкмар. Всъщност тя не е съществувала в Западнофранкското кралство, а само в Италия, в двора на лангобардите, където е била възприета от Адалард.

В края на V глава са споменати службите на четиримата ловци, **venatores principalis**, които освен за подготовката на кралския лов, са отговаряли и за доставката на дивечово месо за трапезата на краля; следват соколарят, **falconarius**, кучкарят и ловецът на бобри – **veltrarius** и **beverarius**⁹⁹. Тези длъжностни лица се споменават много рядко в изворите на IX в., и тук Хинкмар е особено полезен с точното си придържане към първоизточника, който ги представя като част от административната йерархия. При всеки от тях – както указва архиепископът в този абзац от текста – като започнем от камерхера и стигнем до ловеца на бобри, най-голямата отговорност за съвременното явяване на всички заедно с подчинените им носел сенешалът, отговорен за всичко друго, с изключение на питиетата за кралската маса и за поддържането на конете.

По-нататък следва указанието на Хинкмар, че той не бил в състояние да изброи всичките длъжности в двора заедно с техните подчинени и служители, **толкова много били те** (подч. мое – В. Г.), и допълва, че всеки бил избран за службата според характера и обема ѝ и според способностите си, и никой не можел да се откаже от нея поради дължимата вярност към краля и кралството. Всеки дворцов служител е полагал клетва за вярност към краля като негов поданик и васал¹⁰⁰.

Качествата, които трябвало да има всеки служител, са изброени в края на IV глава. Те били следните: „[...] благороден в тяло и по душа, устойчив,

⁹⁵ De ordine palatii, гл. IV, 64–65, бел. № 172.

⁹⁶ Пак там, с. 65, бел. № 144.

⁹⁷ Пак там.

⁹⁸ Пак там, бел. № 145.

⁹⁹ Пак там, гл. V, с. 74.

¹⁰⁰ Пак там, гл. IV, с. 67.

разбран, съдържан и умен¹⁰¹. На това място в текста срещахме важната мисъл на Хинкмар, че по-висшите министрати не можели винаги да присъстват в двора и да изпълняват служебните си задължения поради особеностите и важността на задачите им в областта на местното управление. Отново срещахме в случая доказателства за връзката между **ordo palatii** и **ordo regni**, която те осъществяват.

За последните упоменати служители от по-нисш ранг е казано в V глава условието, касаещо по принцип всяка дворцова длъжност – че упражняването на задълженията трябвало да се прави с отговорност и с мярка, за което отговарял най-вече сенешалът, но от друга страна, и кралят, който избирал необходимите хора за тези служби. Така например ловците и соколарят били държани в двора и при нужда изпращани на това място, където отивал кралят на лов, което трябвало да бъде добре обмислено: „И едното, и другото, т.е. подслонът в двора или вън от двора, би трябвало да се обмисли с мярка (от служителите – б. м., В. Г.), така че да бъде от полза, или да не се прави, ако няма полза от него [...] и заради това, колко и кои служители ще бъдат викани на служба, зависи от преценката на по-горе назованите дворцови служители“¹⁰².

В „Капитуларий за имененията“ са посочени в гл. X и други лица, обслужващи нуждите на голямото кралско имение, а именно – старейшини, лесничей, коняри, домакини, десетници, събирачи на мита, а в глава XXI се указва за развъдници на дивеч, „където по-рано ги е имало [...] и новосъздадени, където по-рано ги е нямало [...]“¹⁰³. Освен това Айнхард ни е оставил свидетелство за страстта на краля към лова и печеното месо, което той ядял в количества, по-големи от необходимото¹⁰⁴.

Целта на всички указания в „De ordine palatii“ относно кралските служители е предадена много точно от Хинкмар в следващите редове на V глава: „Смисълът на всички указания беше този, никога да не липсват необходимите многобройни служители, главно тези със задачи и почетни длъжности: първо, трябва при напускане на висши носители на длъжности и на някои от по-нисш ранг по всяко време да има достатъчен брой хора, **без който той не би могъл да функционира, и никога да не липсват способни съветници**“¹⁰⁵ (подч. мое – В. Г.).

¹⁰¹ Пак там: „Inprimis ut iuxta cuiuscunque ministerii qualitatem vel quantitatem minister nobilis corde et corpore, constans, rationabilis, discretus et sobrius eligeretur“.

¹⁰² Пак там, гл. V, с. 79: „Sed et hoc et illud, id est et infra et extra palatium, ita semper cum mensura et ratione ordinatetur, ut, quantum prodesset, esset, et quantum non prodesset, non esset, quia in ipsis ministeriis non sic facile certus numerus aut hominum aut canum aut avium diffiniri potest, ideo in ipsorum arbitrio manebat, quanti et quales essent“.

¹⁰³ ХИСВ, част 1. Ред. Й. Николов, М. Йоноу. С., 1975. Капитуларий за именията, гл. 10, с. 116; гл. 21–117.

¹⁰⁴ Айнхард. Животът на Карл Велики. Плевен, 1994, с. 42.

¹⁰⁵ De ordine palatii, гл. V, с. 78: „Sensus autem in his omnibus talis erat, ut nunquam palatio tales vel tanti deessent ministri propter has praecipue inter ceteras necessitates vel honestates. Pon posset, semper rimo, ut sive generaliter maioribus sive specialiter vel singulariter quibusque

Тези мисли насочват, от една страна, към изискването на владетеля, превърнато в практика на дворцовото управление, дворът да бъде възможно най-многоброен откъм служители по всяко време, за да поема успешно решаването на многобройните управленски задачи; от друга страна, тук се вижда състоянието на флукутация, на постоянно движение в двора, което било свързано с изпълнението на няколко задачи едновременно от определени служители, избрани от краля за това, и с пристигането на приходящи гости от провинцията или от чужбина.

В анализа на този пасаж в V гл. акцентираме особено настоятелно върху мисълта на Хинкмар за ролята на министратите при реализиране представителността на кралския двор. Числеността на придворното обкръжение е било от първостепенна важност за краля, представящ се чрез многобройните придворни и гости в светлината на величието си като владетел както пред кралството, така и пред външния свят, особено след императорската коронация през 800 г. Известно е било силното желание на Карл Велики за признание и превес над Византия – съсед, с който императорът на франките е поделял половината от европейския континент.

Графове, абати и епископи са съветниците, **consilarii**, на краля в двора. Те били задължени да присъстват като такива на редовните и извънредните имперски събрания, но са поемали и задачи от военен и дипломатически характер, без да изоставят управлението на своите окръзи, епархии и църкви. Така например абатът на „Сен Дьони“ Фулрад е изпратен през 750 г. от Пипин III Къси при папа Захарий, за да му постави всеизвестния исторически въпрос: кой е имал право да управлява – кралят без власт, но с титла, или този без корона, но притежаващ силата, властта. Отговорът на папата ни го дават пределно ясно Кралските анали: Божият ред изисквал да се повери кралството на владеещия силата, т.е. на Каролингите. Освен Фулрад, и канцлерът Магинард е изпълнявал дипломатически мисии в Италия. Известно е, че пфалцграф Воррад, маршал Гайло, камерхер Адалгиз, виночерпецът Еберхард и др. са били и военачалници при Карл Велики.

В края на V глава Хинкмар, следвайки Адалардовия текст, изброява още три групи постоянно присъстващи министрати в двора, още неучастващи в дворцовото управление: „И за да може онази голяма група хора, които винаги бяха в двора, да продължи да съществува, тя беше поддържана в три групи, ordines: първата, това бяха военни без определена служба, които благодарение на добрината и грижата на високопоставени господари бяха снабдявани или с храна, или с облекло, или със злато, или със сребро, или с коне, или с други почетни подаръци, понякога поради особена причина, а

minoribus recedentibus omni tempore et multitudine congrua, sine qua rationabiliter et honeste esse non posset, semper esset ornatum palatium et consiliariis condignis nunquam destitutum fuisset“.

понякога, когато времето, обстоятелствата и положението предлагаха възможност за това; те имаха поради това постоянен подслон и оттук бяха готови с голямо усърдие да служат на краля. Названите ръководни дворцови служители канеха ден след ден ту тези, ту онези от тях в своите жилища и се стремяха при това да се посветят не толкова на удоволствията на масата, колкото на истински приятелското и сърдечно общуване [...] и се стигна до това, че почти нямаше някой, който в течение на една седмица да не е поканен. Втората група в отделните ѝ дейности се състоеше от ученици, които се събираха около учителя си, почитаха го, както и бяха почитани от него, и всеки на своето място според случая беше подтикван от господаря си чрез контрол и слово. Третата група бяха служителите и васалите на големите и малките хора, които поддържаха всеки от тези служители, стига той да не се изложеше (при разбойничество или кражба – б. м., В. Г.), и търсеха да ги имат около себе си. При тези названи групи – като изключим онези, които непрекъснато идваха и си отиваха от двора, се ценеше това (тяхно качество – доп. мое, В. Г.), че при внезапно възникнала необходимост те винаги се справяха и че все пак по-голямата част, както казахме, заради споменатите по-горе благоволения беше винаги готова и усърдна [...]¹⁰⁶.

Към първата група, която неслучайно е спомената преди другите две, се причисляват военните, **expediti milites**, т.е. намиращите се в постоянна бойна готовност кралски васали без постоянна служба в двора, нещо като кавалерия на разположение на краля. Те са получавали издръжка от два източника: от назначените на дворцовите служби висшестоящи лица, **domini**, и от краля. Очевидно за работата си те са били добре обгрижвани. Срещу

¹⁰⁶ Пак там, 81–83: „Et ut illa multitudo, quae in palatio semper esse debet, indeficienter persistere posset, his tribus ordinibus fovebatur. Uno videlicet, ut absque ministeriis expediti milites, anteposita dominorum benignitate et sollicitudine, qua nunc victu, nunc vestitu, nunc auro, nunc argento, modo equis vel ceteris ornamentis interdum specialiter, aliquando prout tempus, ratio et ordo condignam potestatem administrabat, saepius porrectis, in eo tamen indeficientem consolationem nec non ad regale obsequium inflammatum animum ardentius semper habebant: quod illos praefati capitanei ministeriales certatim de die in diem, nunc istos, nunc illos ad mansiones suas vocabant et non tam gulae voracitate quam verae familiaritatis seu dilectionis amore, prout cuique possibile erat, impendere studebant; sique fiebat, ut rarus quisque infra ebdomadam remaneret, qui non ab aliquot pro huiusmodi studio convocaretur. Alter ordo per singular ministerial in discipulis congruebat, qui a magistro suo singuli et honorificabant et honorificabantur locisque singuli suis, prout oportunitas occurrebat, ut a domino videndo vel alloquendo consolarentur. Tertius ordo item erat tam maiorum quam minorum in pueris nvel vassallis, quos unusquisque, prout gubernare et sustentare absque peccato, rapina videlicet vel furto, poterat, studiose habere procurabat. In quibus, scilicet denominates ordinibus, absque his, qui semper eundo et redeundo palatium frequentabant, erat delectabile quod interdum et necessitate, si repente ingrueret, semper sufficerent et tamen semper, ut dictum est, maior pars illius propter superius commemoratas benignitates cum iocunditate et hilaritate prompta et alacri mente persisterent“.

това са изпълнявали всякакви срочни или спешни задачи, зададени от политическите обстоятелства. Предполага се, че държавният преврат през 751 г. е бил извършен най-вече с пряката помощ на такива военни части, повечето от които са били бивши роби.

Втората група се е състояла от млади благородници – ученици, **discipuli**, обединени около „учителите си“, представени от съответните дворцови служители, или около един **magister**, за да получат от тях своето образование в двора. Тук става въпрос за образователна институция, наречена „дворцово училище“, която не е дублирала дворцовата Академия. Такова училище е посещавал и Хинкмар, когато е бил приет в двора на Луи Благочестиви с учителя си абат Хилдуин. Третата група, **pueri**, е включвала васалите и служителите на пребиваващите в двора **maiores** и **minores**. По броя на васалите се е оценявала в онова време в двора значимостта и благородството на господарите им, затова според възможностите си всеки от тях се е стремил да води със себе си повече подчинени нему хора, свободни или не-свободни.

С последните назовани длъжности приключва изреждането на лицата, заемащи служби в кралския двор при Карл Велики, в IV и V гл. от съчинението на Хинкмар „De ordine palatii“. Текстът дава сведения за едно значително количество хора, които в своя разнообразен състав заемат различни йерархични нива, т.е. са структурирани в определен порядък, зададен им от близостта им спрямо краля, връх на дворцовата „пирамида“. Тази структура отразява същевременно потребностите на политическата власт от оптимално управление на двора и кралството. При това кралят не е управлявал като абсолютен господар. Властовото управление е било поделено между него и магнатите на базата на консенсуса и това е отразено в създаването на Кралския съвет, във функционирането на двора като корпоративна институция и в дейността на имперските събрания. Политиката на владетеля е била да балансира непрекъснато между духовните и светските носители на власт. Духовенството играе изключително голяма роля при неговото управление, защото то е създател и осъществител на имперската идеология. Духовници са съставлявали изцяло дворцовата капела, духовно лице е бил и канцлерът – още при Карл Велики той се превръща в политическа фигура с голямо бъдеще. И днес тази длъжност е ръководна в германоезичните страни. По-голямата част от съветниците на краля също са духовни лица. С владееето на писмеността и на архивирането на кралските разпоредби, с познанията и традициите си духовенството е било неотменим интелектуален помощник и съветник на кралската власт. От него е зависело легитимирането ѝ чрез коронацията и помазването.

Анализът на дворцовите служби при Карл Велики показва също така диференциацията и развитието на всички управленски структури във връзка с многобройните войни, водени от него, с усложняването на управлението в резултат от публикуването на капитуларите, провеждането на правораздавателните, образователните и църковните реформи, с развитието на политичес-

ката организация на кралството и разширението на двора след 780 г. Всичко това е пряк резултат от новото политическо мислене на владетеля, инспирирано и от неговите съветници. Карл Велики осъзнава кралската си служба като мисия – установяване на царството Божие на земята, а себе си – като нов Константин, нов Давид и Соломон, ръководител на християнския народ. Франките са назовани от него като Божи народ, и той прилага изпълнението на тази мисия със силата на словото и на меча.

Неслучайно дворът е разширен през 80-те години на VIII в., когато завоевателните войни в по-голямата си част са приключени. На владетеля е необходима нова представителност, отговаряща на неговото величие като крал на франките и лангобардите и римски император. Затова той има нужда не само от разширена централна администрация, но и от верни съветници, приятели, довереници извън държавния министрат, преподаватели в Академията и чужденци. В двора освен Академията са действали и други интелектуални кръгове, които не са се занимавали само с проза и стихове, а са създавали управленски кадри. По този начин дворът се превръща не само в среда, но и в оръдие на власт, дирижирана от краля и вдъхновявана от него, продължение на неговите идеи и политика. Както отбелязахме, престижът на двора е бил демонстриран посредством присъствието на колкото се може повече големци от кралството. Това става особено видно след коронацията на Карл Велики през 800 г. като император.

След 800 г. мястото на старите кадри като Алкуин, ръководител на Академията, канцлера Магинарий, архиепископа Теодулф от Орлеан, палатинския граф Ворад, съветника и дипломата Арн от Залцбург, поета Паулин от Пиза, капелана Ангилрам от Мец, камерхера Адалгис, маршал Гайло и др. се заема постепенно от по-младото поколение техни ученици, изключително франки по произход, като съветника и зетя на Карл Велики – Ангилберт, Айнхард – сменил Алкуин и бъдещ съветник на Луи Благочестиви, граматика Модоин, архиепископа Хилдибалд от Кьолн, канцлера Ерханбалд, палатинския граф Адалард, камерхера Еберхард и др.¹⁰⁷ Този етап представлява втората фаза в развитието на двора – от 780 г. до 794 г., когато Аахен се превръща в постоянна столица. Остават обаче като близки съветници на Карл в голямата политика хора като Теодулф, Арн, Паулин, Алкуин и др., които получават при оттеглянето си висши духовни санове. Архиепископ Арн остава до края на Карловото управление предпочитан от императора дипломат.

Характерно за управлението на двора и кралството при тази постепенна смяна на управленските кадри, приключила при сина на Карл Велики, е обстоятелството, че с изграждането на двора и на властта функциите на дворцовите служители се разширяват в обсега на държавното управление, което на практика означава, че последното представлява продължение на усложнената

¹⁰⁷ Данните при *Fleckenstein, J.* Цит. съч., 48–50.

дворцова организация. Връзката между **palatium** и **regnum** се подсилва, както установихме, и от обвързаността на **palatium** с кралските имена, които са основата на неговото съществуване. Владетелят олицетворява първата и най-силна връзка между **palatium** и **regnum**.

Искаме да подчертаем две обстоятелства при така анализирани дворецови служби в трактата на Хинкмар / Адалард. Първо, че като представени модели (образци) те имат точно определени характеристики и се разграничават ясно една от друга, и второ, че голяма част от тях, особено по-нисшите рангове, обозначени след длъжността на виночерпеца, са назовани за първи път именно в трактата. Във времето на Карл Велики и неговите предшественици такива подробни описания на техните функции липсват в изворите. Отчасти те са потвърдени и в други източници – в стихотворения от Алкуин, в поезията на Теодулф и при Айнхард в биографията на Карл Велики¹⁰⁸.

Ако си поставим въпроса, доколко при Хинкмар / Адалард описаните служби са отговаряли на реалността, историците категорично потвърждават обективността на трактата, с изключение частта за апокризиара. Може обаче да коригираме Хинкмар в едно положение – че дейността на министратите се е пресичала по-често от описаното в текста на трактата. Така например, камерхер Адалгис и маршал Гайло са упоменати в Кралските анали от 781 г. като военни предводители, а виночерпецът Еберхард заедно с духовника Рикулф – като пратеници при баварския херцог Тасило¹⁰⁹. Това усложняване на дейността без съмнение е произтичало от все по-обемните задачи на държавното управление: Карл Велики с неговата неизтощима амбиция и енергия се е стремил към перфекционизъм в регулировката и изпълнението на управленските задачи в една също така сложна вътрешна и външнополитическа обстановка. Той лично е контролирал всички сфери на държавното управление.

2. 2. 2. *Ordo regni*

Във втората част на трактата на Адалард / Хинкмар, посветена на **ordo regni** – в глави VI и VII, се разглеждат по-отблизо следните три въпроса: имперските събрания, кралските съветници и кралското законодателство.

Известно е, че имперските събрания – **placita generalis, pled, conventus, diet**, при Каролингите са свиквани два пъти годишно. Хинкмар информира следното за общото народно събрание, обявявано обикновено през май и задължително за всички поданици на краля: „Ставаше така: по онова време беше обичайно да се свикват годишно не повече от две общи събрания. Едното, при което се определяше положението в цялото кралство за текущата година; което на него биваше постановено, не можеше да бъде променено от изхода на нещата дори и при най-голяма опасност за цялото кралство.

¹⁰⁸ Срв. при *Fleckenstein, J.* Цит. съч., с. 41, бел. № 69.

¹⁰⁹ Пак там, с. 40.

На това събрание идваха всички големци, както църковните, така и светските; по-висшите, за да вземат решения, по-нисшите, за да приемат тези решения и между другото и да дават съвети, и това не по заповед (на краля – б. м., В. Г.), а по собствено разбиране и оценка да потвърдят, и накрая за да дадат своите дарове.

Другото събрание се свикваше само със *seniores* и с най-добрите съветници, при което се обмисляше положението през идващата година: дали нещо не се задаваше, което да изисква предварителни мерки, дали след една година не заплашваше нещо, заради което трябваше да се предприемат предварително решения и действия¹¹⁰.

Тук е важно да подчертаем, че при първия вид събрания се поставят за разрешаване задачи от общодържавен характер (война, нападение, обсъждане и оповестяване на капитулации, църковни решения и пр.) и решеното не можело да бъде променено „при какъвто и да е изход на нещата“. Събранието от втория вид явно е представлявало нещо като организационно събиране по подготовката на майския сбор и се е провеждало обикновено през есента. На него са се изработвали политически и стратегически приоритети, набелязвали са се оперативни решения. Както се подчертава в текста, взетите решения трябвало да се пазят с най-голяма дискретност до следващото общо събрание поради следните съображения (по думите на Адалард / Хинкмар): „първо, за да се предотвратят достъпът до информацията на определени хора и групи във и извън кралството, за да не бъдела тя унищожена или обезсилена, и второ, за да не се нарушавало правото на съвещателен и потвърждаващ глас на другата част от аристокрацията – като се потърси нейния съвет и одобрение за решенията „като че ли нищо не е било решено предварително“¹¹¹.

¹¹⁰ De ordine palatii, гл. VI, 82–85: „*Consuetudo autem tunc temporis alis erat, ut non saeopis, sed bis in anno placita duo tenerentur. Umim, quando ordinabatur status totius regni ad anni vertentis spatium; quod ordinatum nullus eventus rerum, nisi summa necessitas, quae similiter toti regno incumberebat, mutabatur.*

In quo placito generalitas universorum maiorum, tam clericorum quam laicorum conveniebat, seniors propter consilium ordinandum, minores propter idem consilium suscipiendum et interdum pariter tractandum et non ex potestate, sed ex proprio mentis intellectu vel sentential confirmandum, ceterum autem propter dona generaliter danda.

Aliud placitum cum senioribus tantum et praecipuis consiliariis habebatur, in quo iam futuri anni status tractari incipiebatur, si forte talia aliqua se praemonstrabant, pro quibus necesse erat praemeditando ordinare, si quid mox transacto anno priore incumberet, pro quo anticipando aliquid statuere aut providere necessitas esset“.

¹¹¹ Пак там, 84–86: „*Et cum ita per eorundem seniorum consilium, quod future tempotis action vel ordo agenda posceret, a longe considerarent, et cum inventum esset, sub silentio idem inventum consilium ita funditus ab omnibus alienis incognitumque et aliud iterum secundum generale placitum, acsi inventum vel a nullo tractatum esset, maneret [...]*“.

От този пасаж става ясно, че на този вид събрания е идвала само част от аристокрацията – това са били тези големци, които са били поканени лично от краля. Известно е също така, че дневният ред е бил подготвян от комисии, в някои случаи председателствани от краля, а ако той е отсъствал, от посочен от него човек. Както въпросите за разискване бивали посочени от краля и никой нямал право да се отклони от тези насоки, така и последната дума имал той, когато се подготвял и приемал завършеният текст от събранието.

При Пипин III първият вид събрание, или обикновеното общо събрание, се свиквало през месец май – практика, въведена за по-лесното изхранване на конницата, наричало се е поради това „майско поле“. Така в кралството са били свиквани всъщност две фундаментално различни институции – аристократичният общ пленд на „грандовете“ и този на свободните хора, влизащи във войската. Още при майордома на франките Карл Мартел (714–741) те са били свиквани едновременно, което е утежнявало организацията им. Същността на двата вида общи събрания е напълно различна – докато войската трябвало да се намира на място, близо до военните действия или до застрашената за момента граница, за държавното управление били необходими архив, вещи администратори и юристи.

Практиката по време на управлението от Пипин III до Карл Велики показва, че постепенно войсковото събрание се отделя от аристократичния общ пленд, макар че теоретично те остават свързани. Общият пленд, наричан в изворите още „синод“ или „синодален събор“, се налага като модел, и на него се обсъждат и военните въпроси. Графовете са се явявали и на двата вида събрания, а епископите и абатите, макар че били длъжни да се появят в армията с васалите и подвасалите си, невинаги го правели. Както съобщава Хинкмар, духовните и светските големци са заседавали по правило поотделно, но понякога и общо – както е било на диетата във Франкфурт през 794 г. Според данните¹¹² на тази диета светските лица са се оказали некомпетентни по богословските въпроси; прелатите назовавали общото събрание „синод“ или „свещен конвент“, докато събранието на графовете не получило отделно наименование¹¹³, което означава, че те не са заседавали по принцип отделно. Така че през май, изобщо през пролетта, са се свиквали всъщност две събрания – „събор“ на прелатите и истинско събрание на магнатите – лаици и свещенослужители, които освен това по традиция поднасяли годишните дарове на владетеля.

Другото нещо, което прави впечатление при протичане на диетите, е фактът, че при решаване на църковните проблеми графовете нямали думата, докато при общите въпроси, свързани с кралството, прелатите решавали в еднаква степен наравно с графовете. Което за пореден път подкрепя позицията на

¹¹² Св. *Фавие*, Ж. Карл Велики. С., 2002.

¹¹³ Пак там, с. 16.

Хинкмар, отразена на много места в трактата, за водещата роля на духовенството сред оформените политически и социални прослойки в кралството.

Тъй като до средата на века военните проблеми са били определящи за събранията, Карл Велики прехвърля тези въпроси на друг съвещателен орган, който заседава на мястото, определено за предварителния армейски сбор. Той свиква и извънредни събрания на войската по друго време на годината във връзка със спешни военни събития.

Проследявайки данните за общите събрания в Големите кралски анали, може да се набележи определен ритъм в локализираното им провеждане. Имало е „зимни“ и „летни“ пфалци, като делението им е било обусловено от цикъла на военните действия: кралят е воювал през лятото, а през зимата е планирал следващите дипломатически и военни стъпки, занимавал се е с вътрешната уредба на кралството, празнувал е с най-пищна представителност религиозните празници и е събирал именно тогава около себе си възможно най-голям брой съветници, гости, учени. Именно през зимата дворът е бил представен в пълния си състав и особено на най-светлите църковни празници Коледа и Великден. Затова за зимните празници и общите събрания са били избирани по-големите пфалци като Херстал, Вормс, Нимеген, Диденхофен, Аахен и др. Именно тогава се е подготвял в тесния кръг със съветниците общият плед за пролетта, както и решаването на всички неотложни задачи пред кралството за момента. Можем да предположим, че през зимата Карл Велики е свиквал възможно най-голям кръг от компетентни светски и духовни лица, служители, съветници или поданици, за да решава в по-широк форум неотложните държавни и политически дела. За тях това е било задължение, както свидетелства Айнхард в своето „*Translatio et miracula SS. Marcellini et Petri*“ („Пренасяне и чудесата на св. Марцелин и Петър“). За служителя васал явяването в двореца било *consuetudo* (задължение)¹¹⁴, наложено от краля. С превръщането на Аахен от 794 г. нататък в постоянна зимно-лятна резиденция и в столица на страната пред двора се откриват нови възможности: дворът се разширява и развива до максимална степен, отговаряща на изискванията за висша представителност на владетеля – за разлика от лятото, когато дворът е придружавал походите на краля в намален състав; в Аахен двор и управление се развиват и обединяват в един континуитет, който действа и след смъртта му, като плодовете на Каролингското възраждане дават плод именно при неговите наследници.

Тук искаме да обърнем внимание върху обстоятелството, че когато се говори за имперските събрания, при Адалард / Хинкмар се изтъква подчертано ролята на аристокрацията – на големците, **maiores, seniores**, които вземат важните решения, а за **minores** остава само правото да ги потвърдят. В изворите на VIII и IX в. „грандовете“ са назовани още „**populus**“, т.е. те са „франкският народ“. Ясно е обаче, че тези събрания са имали главно аристократичен характер. Кон-

¹¹⁴ Срв. *Fleckenstein, J.* Цит. съч., с. 36.

текстът на „**populus**“ навежда освен това на мисълта за аристократизацията на франкското общество в резултат от издигане ролята на светските магнати и за рязък спад в обществената активност на обикновените свободни в обществения и културния живот. Това е отразено и в законодателството на Карл Велики.

Следва пасаж в текста, който, според изследванията на историците¹¹⁵, е дело на Хинкмар и е допълнение към първоначалния трактат на Адалард. Това е пасажът за съветниците на Карл Велики, които са споменавани често в трактата, но в тази част особено добре проличава значението, което им придава Хинкмар за управлението на кралството, а на тази основа и изискванията на архиепископа към качествата им: „Но като съветници биваха избирани, доколкото беше възможно, тези клирици и лаици, които съответно на техните способности имаха страх от владетеля, освен това показваха такава отдаденост, че – независимо от вечния живот – нямаха нищо по-важно от краля и неговата власт: значи не бяха нито негови приятели, нито врагове, нито роднини, не носеха подаръци, не се държаха като ласкатели, не водеха пламенни речи, не мислеха софистично или коварно, не се водеха по мъдростта на този свят, който е враждебен на Бога, ами притежаваха онази мъдрост и сила на разума, с които можеха не само да отхвърлят чрез справедлива и истинска мъдрост онези, които разчитаха на споменатата човешка хитрост, но и да ги победят докрай“¹¹⁶. Тук откриваме най-важните изисквания на архиепископа към съветниците: „[...] всичко, което те поверително са говорили, както относно положението в държавата, така и за всяко лице, не трябваше никой без съгласието на някой от неговите приятели да предаде на някой друг, докато този случай трябваше да бъде пазен за един ден или два и повече, или за една година, или завинаги да остане тайна и и да се отминава с мълчание“¹¹⁷.

С акцента върху тези духовни качества като че ли Хинкмар иска да наблегне повече върху клириците като опора на кралската власт, което е разбираемо, предвид собствения му опит и принадлежност към тяхното съсловие. Този пасаж освен това подсказва за критиката му към начините за домогва-

¹¹⁵ Срв. *Fleckenstein, J.* Цит. съч., с. 16.

¹¹⁶ De ordine palatii, гл. VI, р. 86: „Consilarii autem, quantum possibile erat, tam clerici quam laici tales eligebantur, qui primo secundum suam quisque qualitatem vel ministerium Dominum timerent, deinde talem fidem haberent, ut excepta vita aeterna nihil regi et regno praeponderent: non amicos, non inimicos, non parentes, non munera dantes, non blandientes, non exasperantes, non sophistice vel versute solummodo huius aut secundum sapientiam saeculi, quae inimical est Deo, sapientes, sed illam sapientiam et intelligentiam scientes, qua illos, qui in supradicta humana astutia fiduciam suam habuissent, pleniter per iustam et rectam sapientiam non solum reprimere, sed funditus opprimere potuissent“.

¹¹⁷ Пак там, 86–88: „Electi autem consilarii una cum rege hoc inter se principaliter constitutum habebant, ut, quicquid inter se familiariter locuti fuissent, tam de statu regni quamque et de speciali cuiuslibet persona, nullus sine consensus ipsorum cuiuslibet domestico suo vel cuiusquam alteri prodere debuisset secundum hoc, quod res aedem sive die sive duobus sive amplius seu annum vel etiam in perpetuum celari vel sub silentio manere necesse fuisset“.

не към властта от страна на висшестоящите. Пасажът очертава и неговата идеализирана представа за личността на съветника. Именно по тези съдържателни черти този абзац се приписва не на Адалард, чието повествование е стегнато и прагматично, а на Хинкмар, който насища разказа с пристрастие към теологията и философията, присъщи за него, личният съветник на Шарл Плешиви.

По-нататък Хинкмар споменава, че архикапеланът (назовава го отново „апокризиар“) и камерхерът трябвало да участват като постоянни съветници във втория тип заседания, както и други представители на висшите дворцови длъжности¹¹⁸. Така например, пфалцграфът е бил постоянен юридически съветник на краля.

В последната, в VII глава става въпрос за предварителната подготовка на имперските събрания – изразена в съставянето на капитуларии, предложени от краля за обсъждане: „Както при единия, така и при другия вид имперско събрание назованите големци, които бяха също така първите сенатори в кралството, за да не изглежда на пръв поглед, че са извикани без причина, биваха информирани по кралска заповед [...] посредством точно записани и подредени глави, които бяха написани или от краля по Божие вдъхновение, или му бяха съобщени от всички страни след последното тръгване на съветниците и биваха раздадени на тях за мнение и обсъждане. След получаването им им беше възложено в разстояние на един, два, три или повече дни, колкото изискваше значението на нещата, да дадат чрез изпратени тук и там пратеници от кръга на преди назованите дворцови служители мнение в кръга на гореназованите дворцови служители какво им се струва правилно, и получаваха отговор; към тях не можеше да се присъедини никой стоящ отвън, докато доведените до краен резултат отделни въпроси не бяха поднесени на славния владетел пред неговите свещени очи да ги чуе, и което неговата дадена от Бога мъдрост избираше, биваше прието от всички. И така се постъпваше с (обсъждането – б. м., В. Г.) на една, две и повече глави, докато чрез Божията милост биваха решени всички необходими на онова време“¹¹⁹.

¹¹⁸ Пак там, с. 89.

¹¹⁹ Пак там, гл. VII, р. 90–92: „Proceres vero praedicti sive in hoc sive in illo praefato placito, qui et primi senators regni, ne quasi sine causa convocari viderentur, auctoritate regia per denominate et ordinate capitula, quae vela b ipso per inspirationem Dei inventa vel undique sibi nunciata post eorum abscessum praecipue fuerant eis ad conferendum vel ad considerandum patefacta sunt. Quibus susceptis interdum die uno, interdum biduo, interdum etiam triduo vel amplius, prout rerum pondus expetebat, accepto ex praedictis domesticis palatii missis intercurrentibus quaeque sibi videbantur interrogantes responsumque recipients, tam diu ita nullo extraneo adpropinquante, donec res singulae ad effectum perductae gloriosi principis auditui in sacris eius obtutibus ex[ponerentur]. Esse sicut de uno, ita de duobus, vel quotquot essent capitulis agebatur, quousque omnia Deo miserante illius temporis necessaria expolirentur“.

И Хинкмар продължава по-нататък интересния пасаж на изготвяне на кралските капитуларии, който е единствен по характера си сред изворите от IX в.: „Междувременно обаче, докато това се обсъждаше в отсъствието на краля, владетелят беше зает сам с останалата тълпа в двора, за да приеме подаръците, да поздрави знатните, да се разговори с по-редките гости, да даде на по-старите утеха, да се порадва на по-младите и същото правеше както в църковната, както и в светската област; и го правеше за специалните съветници, идваше при тях и оставаше, колкото искаше, винаги така, че ако беше такова желанието, с цялото доверие, с което те намираха отделните решения, те ги изнасяха и при това открито съобщаваха, как са търсили решението, в какви противоположни различни мнения или спорове или в приятелско разногласие“¹²⁰.

За Карл информацията за състоянието на империята е от огромна важност, тя е фундамент на обмислената му външна политика. От всички части на кралството и от пограничните райони се събират сведения, които понякога са решаващи за вътрешната и външната политика на владетеля. Почти е било задължение на всички събрали се на диетите да доставят такава информация: „Второ занимание на краля беше да разпитва всеки от коя да е част на кралството, какво ценно за осведомяване и за съветване носи. Защото това не само им беше разрешено, но им беше настоятелно поръчано да правят, всеки до своето завръщане да проучи с голямо усърдие във и извън кралството, не само от собствените или чужди хора, но и от приятели и врагове, като сътрудникът биваше оставен свободен и не беше питан настоятелно за произхода на неговите знания: дали народът в която и да е част, област или край на кралството се вълнува и каква е причината за вълнението, дали гневът на народа се чува, или друго нещо незаконно, за което да трябваше да бъде взет общ съвет тук, итн., и отвън, дали едно подчинено племе не се е вдигнало или друго въстанало не се е предало, дали едно още непобедено племе не трябва да се присъедини към кралството, или нещо подобно не започва.“¹²¹.

¹²⁰ Пак там, с. 92: „Interim vero, quo haec in Regis absentia agebantur, ipse princers reliquae multitudini in suscipiendis muneribus, salutandis proceribus, confabulando rarius visis, conpatiando senioribus, congaudendo iunioribus et cetera his similia tam in spiritalibus quamqueet in saecularibus occupatus erat; ita tamen, ut quotienscunquesegegatorum voluntas esset, ad eos veniretsimiliter quoque, quanto spatio voluissent, cum eis consisteret. Et omni familiaritate, qualiter singular reperta habuissent, referebant, quantaque mutual hinc et inde altercatione vel disputatione seu amica contentione decertassent, apertius recitabant“.

¹²¹ Пак там, 94–96: „Secunda autem ratio regis erat iterrogatio, quid unusquiasque ex illa part regni, qua veniebat, dignum relatu vel retractatu secum afferret. Quia et hoc eis non solum permissum, verum etiam arctius commissum erat, ut hoc unusquisque studiosissime, usque dum reverteretur, tam infra quam extra regnum perquireret, si quid tale non solum a propriis vel extraneis, verum etiam, sicut ab amicis, ita et ab inimicis investigaret, intermissa interim nec magnopere, unde sciret, investigate persona: si populus in qualibet regni parte, regione seu angulo

Отново в тези редове на Хинкмар прозвучават социалните проблеми на обществото. Селската неволя звучи особено ясно в капитуларий от 811 г. на Карл Велики: „[Кралските пратеници] трябва да разузният отрекъл ли се е от света този, който се мъчи ежедневно и всячески да увеличава своите владения, като [...] в божието име лишава от имоти богати и бедни, несведующите [...] прости хора, а техните законни наследници – от наследство [...]; така като че ли по необходимост отиват към кражба и към разбойничество онези, от които е изтръгнато бащиното наследство от чужд човек“¹²².

От последната, VII глава на трактата става ясно, че светските и църковните представители са заседавали поотделно в различни помещения, но когато предметът на обсъждане го е изисквал, са се събирали заедно и за изясняване на специални проблеми са канели специалисти, които обаче не били приети в кръга им при обсъжданията: „Но и това не бива да пропуснем, че при добро време навън, но и вътре е имало отделни помещения, където едните са можели да бъдат достатъчно отделени, и както и останалата част от множеството е можела да бъде отделена, и така хора от нисш ранг първоначално изобщо не биха могли да се появят. Двете приемни зали за големците са били така разделени предварително, че всички епископи, абати и други високопоставени духовници можели да се съберат без всякакво участие на светски лица и съответно всички графове и други князе със съответстващата им чест са били отделени от другата маса хора още от ранна сутрин, докато е идвало времето да дойде, или да не дойде кралят. След това биваха повикани на полагаемите им се места духовниците и лаиците от кръга на гореназованите големци, за които бяха подготвени съответно почетни места. Понеже бяха разделени от другите, то те можеха, според желанието си, да заседават заедно или отделно, но, както им го налагаше предметът на разискванията, били те духовни или светски, или смесени. Също така те можеха да решат дали за изясняване или проучване на даден случай да не поканят някого, който след изясняване на случая отново си отиваше“¹²³.

turbatus, quae causaturbationis esset, si murmur populi obstreperet vel tale aliquid inaequale resonaret, unde generale consilium tractare aliquid necessarium esset, et cetera his similia; extra verto, si aliqua gens subdita rebellare vel rebellata subdere, si necdum tracta insidias regni moliri vel tale aliquid oriri voluisset“.

¹²² Цитат по ХИСВ, с. 114.

¹²³ Пак там, 92–94: „Sed nec illud praetermittendum, quomodo, si tempus serenum erat, extra, sin autem, infra diversa loc distincta errant, ubi et hii abundanter segregate semotim et cetera multitudine separatim residere potuissent, prius tamen ceterae inferiors personae interesse minime potuissent. Quae utraque tamen seniorum susceptacula sic in duobus divisa errant, ut primo omnes episcopo, abates vel huiusmodi honorificentiores clerici absque ulla laicorum commixtione congregarentur. Similiter omnes comites vel huiusmodi principes sibi met honorificabiliter a cetera multitudine primo mane segregarentur quousque tempus, sive praesente, sive absente rege, occurreret. Et tunc praedicti seniors more solito clerici ad suam, laici vero ad suam constitutam

Още няколко думи за капитулариите на Карл Велики. Известният френски медиевист Жан Фавие посочва, че много малка част от капитулариите е била преписвана в канцлерството, което е било част от дворцовата църква, а се е оформяла в администрацията на пфалцграфа¹²⁴. Те започват да се архивират едва при внука му Шарл Плешиви. След неговото управление (840–877) те били обединени в сборник от 7 книги. Първите 4 били дело на съветника на Карл Велики, абат на манастира във Фонтенел – Анзегиз, останалите три са добавени от майнцкия дякон Бенедикт през 842 г. През Новото време те нарастват неимоверно много, защото под капитуларий през Средновековието се е разбирало и постановление, отделни параграфи, и законодателни актове с различен характер. В своя статия от 1829 г. Франсоа Гизо ги начислява на 2100¹²⁵.

Капитулариите, за които става дума в текста на Хинкмар, представляват в повечето случаи копия, издадени под формата на паметни записки на краля. Те ни информират също така за речите на краля, когато е присъствал на съвета, или на неговите говорители, когато е отсъствал. Капитулариите имат характер на заповеди, а не молби за съвет. Интересно е също така, че протоколите на заседанията не отбелязват дискусиите. Такива е имало, както сочат в редки моменти някои капитуларии, но от този факт трябва да предположим, че кралят не е допускал намеси, които да променят коренно предложенията му. Което пък от своя страна е поставяло много високи изисквания към опитността му да преценява нещата и да не прави грешки пред разноплеменното общество, събрано от всички краища на кралството, които са можели да доведат до лоши последствия. От друга страна, майските капитуларии, постановяващи мерки по организацията на кралството, са изготвяни от краля още през есента на предишната година след дълги обсъждания с негови близки, видни съветници и редица големци и специалисти, познаващи най-добре същността на възникналите проблеми. По този начин са се елиминирали възможните управленски грешки. Наред с капитулариите се съобщават и кралски решения, които получават правна стойност чрез устното им оповестяване пред събранието – това е една стара меровингска законотворческа традиция. Тук става въпрос за дипломатическите отношения и за мирните договори. Кралят трябва да получи одобрението на събранието,

curiam subselliis similiter honorificabiliterpraeparatis convocarentur. Qui cum separate a ceteris essent, in eorum manebat potestate, quando simul vel quando separate residerent, prout eos tractandae causae qualitas docebat, sive de spiritalibus sive de saecularibus seu etiam commixtis. Similiter, si propter quamlibet noscendi vel investigandi causam quemcunque convocare voluissent, ut re comperta discederet, in eorum voluntate manebat“.

¹²⁴ *Фавие, Ж.* Цит. съч., с. 279.

¹²⁵ *Гизо, Фр.* О значении деятельности Карла Великого и характере эго законодательства (1929 г.). – Във: История средних веков. Состав. М. М. Стасюлевич. Москва, 1999, с. 407.

без което неговите решения не са ефикасни. Накрая се съставя капитуларий, който се оповестява пред събранието. Но понякога кралят издава преки заповеди, които не са били записани, а са изисквали незабавно изпълнение.

Както видяхме в по-горния текст, общото събрание е имало и друга функция. Големците миряни и духовници пристигали при краля с „годишните дарове“ – германска традиция, представляваща приноса им към кралството. Така се реализирала васалската вярност към краля.

Историците си задават въпроса, дали картината, дадена от Хинкмар в VII глава, е вярна. От гореописаното се вижда, че Хинкмар е поставял Карл Велики в центъра на всички действия. За архиепископа владетелят е бил началото и двигателят на всяко нещо. По негова воля се свиквали събранията, той ги ръководел, приемал и утвърждавал законите, навсякъде се чувала неговата воля. Т.е. виждаме, че на практика не е съществувала истинска обществена инициатива – общото събрание е било орган на правителството. Дали наистина е било така?

Карл Велики е имал огромен патримониум – над 1000 домена лично имущество, наследено от римските императори и от франкските крале, включително и завоюваното от многобройните му войни. Притежавал е над 200 кралски палата и кралски вили, страната се е управлявала от над 500 графове, епископствата са били около 200 на брой. При такава мощ той обаче не е управлявал като абсолютен монарх, а е съблюдавал, освен меродавната обичайна практика на съвещателство с големците, също така техните интереси и мнения. Общото събрание не е било просто утвърждаващ кралските решения орган. Картината на Хинкмар за имперските събрания не е просто идеализирана, а отразява практиката кралят да налага в крайна сметка своя авторитет, след като се е съобразил с мнението на общото събрание. Кралят, както се вижда от изворите, не е включвал към разискванията на общото събрание обикновените хора, а главно знатните, аристокрацията. Това е бил неговият „**populus**“. При Карл Велики общите събрания са се провеждали по-често, отколкото преди, и са развили активна дейност. От 770 до 813 г. те са се състояли 35 пъти.

В епилога¹²⁶ на трактата Хинкмар се спира на своите източници: актовете на синода във Фисмес от април 881 г. и решенията на „Старите“ (негов израз, имат се предвид старите авторитети, тези на църковните отци), за да представи на своя млад крал след смъртта на брат му Лудвиг реда в кралския двор и управлението на държавата – „така, както ги научих от писанията и думите на предците и сам ги видях през моята младост“¹²⁷. Както по-нататък

¹²⁶ De ordine palatii, 97–99.

¹²⁷ Пак там, с. 96: „[...] sicut scriptis et verbis seniorum didici et ipse adhuc in adolescentia mea vidi, devote iussioni vestrae obediens obtuli“.

той казва, според сведенията му никой от способните мъже при управлението на Луи Благочестиви не е останал жив. Но Хинкмар гледа с надежда към бъдещето: „[...] защото от техния благороден род ще се родят на мястото на бащите синове [...] дори ако и да не познавам техните качества и способности. Те трябва да се стремят към това, да не отстъпват на онези по характер и сила, както и – съответно тяхната възраст и изискванията на времето – и по мъдрост и усърдие, за да могат да последват заслужено в поста и задачите бащите, и в това унаследяване да се пазят грижливо от това (както казва св. Григорий)¹²⁸, на върха на тяхната чест да не бъдат преобърнати от знанието за славата, както Саул, който отначало бил скромен при избора си за високата длъжност, но който бил по-късно отхвърлен (от Бога – б. м., В. Г.) заради високомерието си“¹²⁹.

Така приключва трактатът за устройството на двореца и на държавата на Адалард / Хинкмар. Видяхме, че той е единствено по съдържанието си произведение, описващо административната уредба на кралството през каролингската епоха. Той принадлежи към по-късния „Ренесанс“ на тази епоха, към времето на внуците на Карл Велики. Носителите на знанието – епископи и архиепископи, са поощрявали преписите на Библията и на различни текстове от миналото, които биха могли да бъдат поука за бъдещите поколения. Така е мислил и действал архиепископ Хинкмар. Скрипториумът в Реймс се превръща в едно от водещите книжовни средища по време на неговия живот, не по-малко известно от скрипториума на Адалард в Лион и този на архиепископ Мец от Дрогонон, където е съставен Дрогоновият литургичен сборник. Особено активна е религиозната продукция от 20–30-те години на IX в. с центрове Реймс и Утрехт, създали такива шедьоври като Ебоновото евангелие от Реймс (Еперне, общинска библ.) и Утрехтския псалтир (Утрехт, Университетска библ.). Други известни произведения на изкуството от 40–50-те години на IX в. са Лотаровото евангелие (Париж, Френска национ. библиотека) и псалтирът на Лудвиг III Германски (Берлин, Държавна библиотека). Написаното и сътвореното при внуците на Карл Велики презентира разцвета на Каролингския ренесанс през IX в. Във времето на Хинкмар творят автори като Айнхард (написал единствената светска биография на владетеля), монахът от „Сен Гален“ Нитхард (написал „Четири книги история“ „с ценни свидетелства за годините преди Вердюнския дого-

¹²⁸ Става въпрос за папа Григорий I Велики (540–604).

¹²⁹ Пак там, с. 96–97: „[...] scio tamen de illorum nobilitate natos pro patribus filios, licet illorum mores ac qualitates ignorem. Ipsi vero procurent, ut non sit moribus ac virtute atque pro aetatisquantitate vel temporis qualitate sapientia et studiis bonis degeneres, quatenus merito partum loca et officiali suppleant, et se in ipsa suppletionе caute custodiant, ne, ut sanctus Gregorius dicit, in culmine honoris positi usu gloriae permutentur, sicut saul, qui prius in electione honoris exstitit humilis, postea reprobari meruit propter elationem tumoris“.

вор), архиепископ Теган, биограф на Луи Благочестиви, и поетът Ермолд Черни. В края на каролингската епоха, приключила с големи политически и териториални промени на фона на една жизнена литература и изкуство, се вписва животът и делото на архиепископ Хинкмар от Реймс. Като личност – духовник, общественик, философ, дипломат, книжовник, правист, активна фигура в своя диоцез, историк и моралист, той е една от изявените личности на IX в., които оказват изключително влияние върху създаване етоса на държавното управление. Хинкмар е участвал през целия си съзнателен живот във всички, касаещи съдбата на кралството, проблеми, които завършват в създаването на кралство Франция при Капетингите. След него остават като фундаментални за Средновековието градежът на Френската църква, церемониалът на коронацията на средновековните монарси, знанието за управление на дворцовото и държавното устройство, националноориентираната гражданска позиция и лоялността към централната власт в смутните години на IX в. С тези си приноси за историческото развитие на бъдеща Франция архиепископ Хинкмар Реймски няма аналог сред съвременниците си.

